Scientific Journal Of New Islamic Civilization Fundamental Studies
Vol.8, No.2 (Serial 16), Autumn & Winter 2025-26
DOI: 10.22070/nic.2025.20091.1369
(Research Article)

A Critical Analysis of the Role of Science and Technology in Iran's Dignity-Oriented Governance During the Second Phase of the Islamic Revolution (With Emphasis on Critique of the Hegemonic Order and Elaboration of an Indigenous Model from the Perspective of Ayatollah Khamenei)

Seyyed zakarya Mahmoudiraja *

Received on: 15/12/2024
Accepted on: 22/04/2025

Abstract

Purpose: This research aims to elucidate the key components and indicators of dignity-oriented science and technology governance in the Second Step of the Islamic Revolution, based on upstream documents and the strategic thought of Ayatollah Khamenei. By critically examining the global hegemonic order and the intellectual underpinnings of Islamic-Iranian civilization, this study seeks to design an indigenous model of scientific and technological advancement that prioritizes national dignity, justice, and independence.

Methodology: The study employs a qualitative content analysis and descriptive-analytical approach. Data were systematically collected from the official works, speeches, and upstream documents of Ayatollah Khamenei from 2004 to 2024. Using structured coding and logical reasoning, key themes regarding science, technology, governance, critique of the hegemonic order, and the requirements of the Second Step were identified. Analytical procedures included open, axial, and selective coding, guided by Spragens' theoretical model of crisis. Validity was ensured through iterative triangulation and comparison of categories.

* Assistant Professor of Political Science, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. (Corresponding Author).
z.mahmoudiraja@scu.ac.ir 0000-0003-4350-1916

CC BY

Scientific Journal Of New Islamic Civilization Fundamental Studies
Vol.8, No.2 (Serial 16), Autumn & Winter 2025-26
DOI: 10.22070/nic.2025.20091.1369
(Research Article)

Findings: Analysis of upstream documents revealed that science and technology, from Ayatollah Khamenei's perspective, are not limited to economic and technical domains, but constitute the core foundations of national power, independence, and the development of a new Islamic civilization. The study identified a multidimensional crisis in contemporary science and technology, stemming from the Western hegemonic order, the severance of science from ethics, and the instrumentalization of knowledge for domination. Six strategic pillars were extracted for dignity-oriented governance:

1. Fundamental critique of the global hegemonic order and the promotion of a resistance-oriented scientific discourse;
2. Advancement of national self-confidence and reliance on indigenous capacities;
3. Localization of science and technology based on Islamic values and national needs;
4. Nurturing committed, innovative, and youth-centered human capital, supporting knowledge-based ecosystems, and addressing brain drain;
5. Development of scientific diplomacy and collaboration with independent nations and anti-hegemonic networks;
6. Establishment of a just system for the fair distribution and socialization of scientific and technological achievements.

The body and function of this model integrate science with spirituality, ethics, and justice, rejecting dependency and fostering endogenous progress. The model aligns scientific development with societal needs and ethical imperatives, positioning science and technology as transformative forces for national dignity and civilization-building in the Iranian context.

Conclusion: Dignity-oriented governance of science and technology, grounded in the Second Step statement, embeds spirituality, justice, and independence as central axes of scientific progress. This indigenous model not only empowers Iran to overcome structural dependency and resist systemic pressures from the hegemonic order, but also provides an exemplary framework for other independent societies. The research concludes that the realization of a new Islamic civilization depends on the endogenous production of ethical and justice-driven science and technology, tailored to the values and necessities of Iranian society.

Keywords: Science and technology governance; Second Step of the Revolution; Dignity-oriented governance; Hegemonic order; Spragens model; Scientific independence; Ayatollah Khamenei.

دوفصلنامه علمی مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی
دوره ۸، شماره ۲ (پیاپی ۱۶)، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، صص ۱۸۷- ۲۲۲
DOI: 10.22070/nic.2025.20091.1369
مقاله پژوهشی

بررسی و تحلیل نقش علم و فناوری در حکمرانی عزت‌آفرین ایران در گام دوم انقلاب (با تأکید بر نقد نظام سلطه و تبیین الگوی بومی از منظر آیت‌اللّه خامنه‌ای)

سیدزکریا محمودی‌رجا *

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۲

چکیده

تحولات پرشتاب دانش و فناوری در عصر حاضر، افزون‌بر خلق بسترهای نوین برای تعالی بشر، اغلب به ابزاری در خدمت بازتولید هژمونی و تعمیق ساختارهای نابرابر در نظام بین‌الملل تبدیل شده است. سیاست‌گذاری‌های علمی و فناورانه در غرب، به‌ویژه از حیث سازوکارهای حکمرانی دانش، عمدتاً معطوف به تحکیم منافع انحصاری قدرت‌های مسلط و تثبیت مناسبات سلطه‌گرانه بوده و از این رهگذر، علم را از کارکردهای اصیل خود در راستای تحقق عدالت، ارتقای معنویت و رفع نیازهای واقعی انسان معاصر دور ساخته است. در واکنش به این وضعیت، جمهوری اسلامی ایران با اتکا به بنیان‌های فلسفی و تمدنی فرهنگ اسلامی ـ ایرانی و اتخاذ رویکردی انتقادی به منطق سلطهٔ علمی غرب، درصدد طراحی و استقرار الگویی بومی، مستقل و عزت‌آفرین از حکمرانی علم و فناوری برآمده است. این مطالعه با بهره‌گیری از چهارچوب مفهومی اسپریگنز، به واکاوی فرایند تکوین و تطور اندیشهٔ راهبردی حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای دربارهٔ نسبت علم، فناوری و حکمرانی می‌پردازد. بر مبنای چهار مرحلهٔ مدل اسپریگنز ـ شامل ادراک بحران، تبیین علل، ارائهٔ راه‌حل و تجویز عملی ـ نشان داده می‌شود که معظم‌له با شناسایی بحران وابستگی علمی و شکاف دانشی، ریشه‌های آن را در سلطهٔ ساختارهای جهانی دانش و ضعف استقلال و خودباوری علمی می‌دانند. راهبرد ایشان بر توسعهٔ «علم نافع»، تربیت نیروی انسانی متعهد و نوآور، تحکیم زیرساخت‌های خوداتکایی علمی و پیوند عمیق میان علم، اخلاق و عدالت اجتماعی استوار است و بر لزوم شکل‌دهی به نظام حکمرانی بومی و مقتدر در عرصهٔ دانش و فناوری تأکید دارند. برایند این تحلیل حاکی از آن است که در چهارچوب فکری رهبر انقلاب اسلامی، حکمرانی علم و فناوری باید به‌مثابهٔ ابزاری راهبردی برای ارتقای اقتدار ملی، تحقق عدالت اجتماعی و ایفای نقش فعال و تمدن‌ساز در نظام بین‌الملل تلقی شود. این رویکرد امکان عبور فعال و خلاقانه از ساختارهای سلطه و ارائهٔ الگویی الهام‌بخش برای دیگر جوامع مستقل و عدالت‌خواه را فراهم می‌سازد.

کلمات کلیدی: علم و فناوری، گام دوم انقلاب اسلامی، حکمرانی عزت‌آفرین، نظام سلطه، مدل اسپریگنز، استقلال علمی، آیت‌اللّه خامنه‌ای.

* استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز. ایران. (نویسندهٔ مسئول).
z.mahmoudiraja@scu.ac.ir
0000-0003-4350-1916

CC BY

بیان مسئله

در عصر حاضر، روابط بین‌الملل ماهیتی آنارشیستی (Anarchist) دارد و سازمان‌ها و هنجارهای بین‌المللی فاقد ضمانت اجرایی مؤثر هستند. در چنین شرایطی، دستیابی و ارتقای قدرت در ابعاد گوناگون علمی، اقتصادی، نظامی و سیاسی به ضرورتی حیاتی برای دولت‌ها تبدیل شده است (محمودی‌رجا و همکاران، ۱۳۹۷، صص۸-۱۰). این وضعیت، به‌ویژه در مناطقی که از اهمیت ژئوپلیتیکی (Geopolitical) برخوردارند، زمینه‌ساز افزایش رقابت و تنش میان قدرت‌های بزرگ شده و تهدیداتی مانند بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی را در پی داشته است (زرقانی، ۱۳۸۸، ص۱۱۱؛ فاطمی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸، ص۱۰). در این میان، شواهد نشان می‌دهد که منابع قدرت در طول تاریخ دستخوش تحولات بنیادینی شده‌اند: جمعیت و وسعت سرزمین در قرن هجدهم به‌عنوان شاخص قدرت شناخته می‌شد، اما در قرن بیستم و بیست‌ویکم جای خود را به صنعت، فناوری پیشرفته، تسلیحات هسته‌ای و درنهایت اطلاعات و قدرت علمی - فناورانه داده است (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۰: صص۱۹۳-۱۹۵؛ فاطمی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸، صص۱۱-۱۲). این تغییرات نه‌تنها الگوی رقابت قدرت‌ها را متحول ساخت، بلکه اهمیت «قدرت نرم» (Soft Power) را به‌ویژه در ابعاد علمی، فناورانه و رسانه‌ای در دستیابی به مشروعیت، ثبات سیاسی و اعتبار بین‌المللی افزایش داد (نای، ۱۳۸۷، صص۹۸-۱۰۰؛ پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۰، ص۱۹۲). قدرت نرم به‌عنوان بعدی کلیدی از حکمرانی، توانایی تحقق منافع ملی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی را تقویت می‌کند. بااین‌حال، کشورهای غربی با بهره‌گیری از این مزایا، علاوه‌بر پیگیری اهداف توسعه‌ای و فناورانه خود، روابط سلطه‌جویانه و استعماری را در گسترهٔ جهانی بازتولید کرده‌اند. در این راستا، تحریم‌های علمی، فناورانه، صنعتی و دارویی به ابزارهایی مؤثر در اِعمال سلطه تبدیل شده‌اند که طی سال‌های اخیر، از راهبردهای سخت (Hard Strategies) چون تحریم و عملیات نظامی گرفته تا ابزارهای نرم نظیر عملیات روانی و اقناع افکار عمومی، علیه کشورهای مستقل به کار گرفته شده‌اند (امام‌جمعه‌زاده و محمودی‌رجا، صص۹۱-۹۳). بااین‌حال، در تقابل با چنین الگویی از سلطه و انحصارطلبی، انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان یک جنبش تمدنی، الگویی متمایز و مبتنی‌بر اسلام سیاسی ارائه داد. این الگو که بر مفاهیمی همچون عزت مسلمانان و نفی سلطهٔ بیگانگان تأکید دارد، تنشی بنیادین میان جمهوری اسلامی و نظام سلطهٔ جهانی ایجاد کرده است (ساجدی و عرفانی راد، ۱۳۹۳، ص۱۱۹). این مواجهه نه‌تنها در سطوح سیاسی و فرهنگی بلکه در حوزهٔ علم و فناوری نیز شکل گرفته و بر ظرفیت‌های تمدنی ایران اسلامی تأثیری انکارناپذیر داشته است. ازجمله عوامل مؤثر، موقعیت منحصربه‌فرد جمهوری اسلامی ایران است که در قالب چهار بُعد ژئوپلیتیک (Geopolitical)، ژئواکونومیک (Geoeconomic)، ژئوکالچرال (Geocultural) و ژئواستراتژیک (Geostrategic) زمینه‌ساز نوعی حکمرانی علمی و فناورانه شده است که هدف آن نه‌تنها به چالش کشیدن سازوکارهای

ناعادلانه موجود، بلکه تقویت هویت عزت‌مدار داخلی و منطقه‌ای است. این حکمرانی علمی از همان ابتدا چالشی جدی برای نظام سلطه و سیاست‌های استعماری غرب ایجاد کرده است؛ چالشی که در سال‌های اخیر به تقابل مستقیم میان دو الگوی حکمرانی ـیکی مبتنی‌بر سلطهٔ علمی و دیگری مبتنی‌بر استقلال علمیـ انجامیده است. بررسی روند تحولات چهار دههٔ اخیر نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران با گسترش الگوی مقاومت و بهره‌گیری از رویکردی عزتمدارانه، ضمن تقویت نفوذ خود در منطقه، زمینهٔ کاهش مداخلات غرب در غرب آسیا را فراهم ساخته است.

در پاسخ به این تغییر معادلات، نظام سلطه، با محوریت قدرت‌های غربی، تلاش کرده است تا از طریق تحریم‌های گسترده در ابعاد علمی، اقتصادی، نظامی و حتی پزشکی نظام حکمرانی جمهوری اسلامی ایران را تضعیف کند. این درحالی است که جمهوری اسلامی در برابر چنین فشارهایی، با استفاده از الگوهای بومی و ابتکاری، پیشرفت‌های مؤثری را به‌ویژه در حوزهٔ علم و فناوری به دست آورده است. در همین راستا، آیت‌اللّه خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی، با استناد به تجربیات داخلی و منطقه‌ای و براساس چشم‌انداز تمدنی انقلاب «گام دوم انقلاب» را به‌عنوان نقشهٔ راه جامع برای تحقق حکمرانی عزت‌آفرین و دستیابی به تمدن نوین اسلامی معرفی کرده‌اند (امامی و دیگران، ۱۳۹۹: صص۸۵-۸۷؛ فرزانه و دیگران، ۱۳۹۷، صص۱۹۷ـ۲۰۰). بیانیهٔ گام دوم، به‌عنوان سندی تمدن‌گرا، علم و فناوری را نه‌فقط ابزار پیشرفت بلکه بنیانی برای ساخت تمدن نوین اسلامی می‌داند. در این سند، بر مسئولیت‌پذیری همگانی و به‌ویژه جوانان در سه مرحلهٔ خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی تأکید شده است (فرهادی، ۱۴۰۲، صص۲-۴). این پژوهش، در این چهارچوب، به تحلیل نقش علم و فناوری در حکمرانی مردم‌سالار دینی ایران می‌پردازد و ضمن تبیین اهمیت این حوزه، پیامدها و چالش‌های نادیده گرفتن حکمرانی علمی، راهکارهای نهادینه‌سازی آن در اندیشه‌های مقام معظم رهبری و تفاوت آن با الگوهای رایج حکمرانی علمی در غرب را بررسی می‌کند.

۱- پیشینهٔ تحقیق

درزمینهٔ علم و فناوری، اندیشه‌های آیت‌اللّه خامنه‌ای و گام دوم انقلاب آثار متعددی نگارش یافته که در پژوهش حاضر با توجه به مسئله و هدف خود، به مهم‌ترین و نزدیک‌ترین تحقیقات اشاره می‌شود.

حسین گرجی‌پور (۱۴۰۲) در مقالهٔ «تبیین پایه‌های قدرتِ انقلاب اسلامی در استمرار فرایند انقلاب از منظر امام خمینی (ره) و آیت‌اللّه خامنه‌ای»، با مسئلهٔ تحقیق تبیین عناصر قدرت انقلاب اسلامی و با روش تحلیلی – اسنادی، نتیجه می‌گیرد که ایمان دینی و پشتیبانی مردمی دو محور اساسی قدرت انقلاب اسلامی از منظر رهبری و امام خمینی محسوب می‌شوند. رقیه جاویدی (۱۴۰۱) در مقالهٔ «الگو و نظریهٔ

کارآمدی دولت اسلامی با رویکرد تمدنی و تطبیق بر دلالت‌های عملی آن از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری»، مسئلهٔ تحقیق خود را بررسی الگو و نظریهٔ کارآمدی دولت اسلامی قرار داده و با روش تحلیلی – تطبیقی، بر این یافته تأکید دارد که مشروعیت الهی، مقبولیت مردمی و ویژگی‌های اخلاقی و مدیریتی مسئولان از منظر رهبری زمینه‌ساز تحقق تمدن نوین اسلامی است. حیدر نجفی رستاقی و حمید دهقان (۱۴۰۱) در مقالهٔ «نقش نهاد علم و دانشگاه‌ها در آیندهٔ قدرت ایران: سناریونویسی با تأکید بر دلالت‌های تمدنی»، با مسئلهٔ تحقیق تعیین سناریوهای آیندهٔ نهاد علم و روش سناریونویسی، به این نتیجه رسیده‌اند که توجه به تعاملات ملی و بین‌المللی و ارتقای نوآوری، جایگاه آیندهٔ علوم و دانشگاه‌ها را در اقتدار ملی مشخص می‌کند. محمدحسین رفیعی و جواد زاهدی (۱۴۰۱) در مقالهٔ «فرایند تکاملی قدرت و اقتدار در اندیشهٔ امام خامنه‌ای»، با مسئلهٔ تحقیق بررسی تکامل قدرت و اقتدار از دیدگاه رهبری و با روش تحلیلی – مفهومی، تأکید دارند که علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، عدالت، مبارزه با فساد و استقلال و عزت سازنده، فرایند اقتدار در جمهوری اسلامی هستند. لک‌زایی و جعفری (۱۴۰۱) در مقالهٔ «مبانی قرآنی و روایی اقتدار و امنیت در اندیشهٔ حضرت آیت‌اللّه‌العظمی خامنه‌ای»، با مسئلهٔ تحقیق تبیین تهدیدات داخلی و خارجی و روش اسنادی – تحلیلی، نتیجه گرفته‌اند که تهدیدات داخلی (اجتماعی و اقتصادی) و تهدیدات خارجی (دشمنان و طاغوت‌ها) نقشی کلیدی در تفسیر اقتدار و امنیت ملی دارند. عبدالرضا محمدحسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) در مقالهٔ «اقتدار ایران اسلامی از دیدگاه آیت‌اللّه خامنه‌ای و مبانی فقهی آن»، با طرح مسئلهٔ اقتدار اسلامی و روش توصیفی – تحلیلی، نتیجه می‌گیرند که ابعاد گوناگون اقتدار (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی و نظامی) بر مبانی فقهی چون نفی سبیل، تعظیم شعائر الهی و عدالت استوار است. مهدی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) در مقالهٔ «الگوی راهبردی اقتدار ملی بر پایهٔ علم با تأکید بر مدیریت جهادی»، با مسئلهٔ تحقیق نقش علم و مدیریت جهادی در اقتدار ملی و با استفاده از روش گرندتئوری، نشان داده‌اند که نوآوری، دیپلماسی علمی، بومی‌سازی علوم انسانی و مرجعیت علمی از پایه‌های اصلی اقتدار و ثبات ملی به شمار می‌رود. زینب پورکاویان و همکاران (۱۳۹۸) در مقالهٔ «تحلیل مضمون عوامل مادی اقتدار ملی در بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای و مبانی قرآنی آن»، با مسئلهٔ تحقیق بررسی عوامل مادی و معنوی اقتدار و روش تحلیل مضمون، به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص‌هایی همچون علم و فناوری، اقتصاد، نیروهای مسلح و انتخابات از عوامل تحقق اقتدار ملی از منظر رهبری‌اند. محمد رحیمیان و همکاران (۱۳۹۷) در مقالهٔ «بررسی مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی در بیانات مقام معظم رهبری و نقش آن در تمدن‌سازی نوین اسلامی»، با هدف بررسی نقش سرمایهٔ اجتماعی و روش تحلیل محتوا، نتیجه گرفته‌اند که مؤلفه‌هایی چون اعتماد، همبستگی، مشارکت، حمایت و بیداری اجتماعی درحرکت تمدنی اسلامی تأثیرگذار است. مجتبی صدیقی و همکاران (۱۳۹۶) در مقالهٔ «بررسی نسبت پیشرفت علمی در جمهوری اسلامی با علم و تکنولوژی غربی در اندیشهٔ سیاسی آیت‌اللّه

خامنه‌ای»، با مسئلهٔ سنجش تفاوت و تعامل علم بومی و غربی و روش مقایسه‌ای، نشان داده‌اند که تحول علوم انسانی و استفادهٔ هدفمند از فناوری غربی لازمهٔ رشد علمی ایران قلمداد می‌شود. فرهاد رهبر و حسن حسین‌زاده (۱۳۹۵) در مقالهٔ «نقش اقتدار و مرجعیت علمی در امنیت و منافع ملی با نگاه به اصول و آرمان‌های انقلاب اسلامی»، با طرح مسئلهٔ نقش اقتدار علمی در امنیت و با استفاده از روش تحلیل اسنادی، نتیجه گرفته‌اند که مرجعیت علمی ایران می‌تواند جایگاه بین‌المللی کشور را ارتقا و در تأمین امنیت ملی نقش‌آفرین باشد.

با توجه به بررسی پیشینهٔ پژوهش، اگرچه تاکنون مطالعات متعددی درزمینهٔ علم و فناوری، اندیشه‌های آیت‌اللّه خامنه‌ای و الزامات گام دوم انقلاب انجام شده است، اما پژوهش حاضر از چند جهت دارای نوآوری علمی و رویکردی متمایز است. این پژوهش نخست با تحلیل جامع و به‌روز بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای در بازهٔ زمانی ۱۳۸۳ تا ۱۴۰۳ تصویری دقیق‌تر و عمیق‌تر از نقش علم و فناوری در حکمرانی ارائه می‌کند. همچنین، با پیونددهی مفهوم حکمرانی علمی به مقولهٔ «عزت‌آفرینی» ملی و نقد نظام سلطه در چهارچوب گام دوم انقلاب، افق تازه‌ای را در مطالعات انتقادی این حوزه ترسیم می‌کند. بهره‌گیری از نظریهٔ بحران توماس اسپریگنز به‌عنوان چهارچوب تحلیلی، وجه تمایز روش‌شناختی پژوهش است که امکان تبیین نظام‌مند بحران‌ها و ارائهٔ راهکارهای عملی برای برون‌رفت از آن‌ها را فراهم می‌آورد. درنهایت، ادغام مبانی نظری با تحلیل وضعیت موجود به ارائهٔ مدل بومی حکمرانی علمی عزت‌آفرین و راهکارهای عملی منجر می‌شود؛ امری که پژوهش حاضر را نسبت به مطالعات پیشین که عمدتاً به سطح تبیین‌های نظری بسنده کرده‌اند، متمایز می‌سازد.

۲- روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش علم و فناوری در حکمرانی عزت‌آفرین ایران در گام دوم انقلاب اسلامی، با تأکید بر نقد نظام سلطه و ارائهٔ الگوی بومی از منظر حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای، از رویکردی کیفی و اکتشافی استفاده می‌کند. راهبرد اصلی پژوهش، تحلیل مضمون است تا الگوهای مفهومی و دلالت‌های کلیدی در داده‌های کیفی استخراج شود. جامعهٔ پژوهش شامل تمام بیانات و مکتوبات حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای مرتبط با موضوع علم و فناوری، نقد تمدن غرب و الزامات گام دوم انقلاب اسلامی است. نمونهٔ پژوهش به شیوهٔ هدفمند از میان بیانات ایشان در دیدار با نخبگان، استادان، دانشجویان و دانشگاهیان و همچنین متن بیانیهٔ گام دوم انقلاب در بازهٔ زمانی ۱۳۸۳ تا ۱۴۰۳ انتخاب شده است. این بازهٔ زمانی به‌دلیل جایگاه ویژه در شکل‌گیری گفتمان گام دوم انقلاب و تمرکز بر نقش علم و فناوری انتخاب شده است. همچنین، برای غنای بیشتر تحلیل و تبیین نظری داده‌ها، از منابع مکتوب ثانویه

همچون کتاب‌ها، مقاله‌ها و اسناد مرتبط با مفاهیمی مانند حکمرانی اسلامی، اندیشه‌های رهبری انقلاب، علم غربی و اسلامی و تمدن نوین اسلامی نیز بهره گرفته شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری نظام‌مند و استخراج گزاره‌ها از مجموعهٔ متون بیانات و مکتوبات رهبر انقلاب اسلامی بوده است. این داده‌ها از پایگاه اطلاع‌رسانی رسمی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای اخذ شد و گزاره‌های مرتبط با مفاهیمی چون علم و فناوری، حکمرانی، عزت‌آفرینی، نقد نظام سلطه و گام دوم انقلاب بادقت شناسایی و مستند شدند. فرایند تحلیل داده‌ها در سه مرحلهٔ اساسی انجام پذیرفت. نخست، در مرحلهٔ کدگذاری باز تمام جملات، عبارات و بخش‌های مرتبط متون پژوهش شناسایی و بدون هرگونه پیش‌داوری به‌صورت مفاهیم اولیه و برچسب‌های مفهومی استخراج شد؛ سپس در مرحلهٔ **کدگذاری محوری** کدهای به‌دست‌آمده دسته‌بندی، تشخیص ارتباط و نسبت میان آن‌ها مشخص و مقوله‌های سازمان‌دهنده بر مبنای ارتباط مفهومی شکل گرفت (استروس و کوربین، ۱۳۹۷). درنهایت، در مرحلهٔ کدگذاری انتخابی **و تکم**یل فرایند تحلیل مضمون، مقوله‌های سازمان‌دهنده و اصلی یکپارچه و بازبینی شدند **تا** مقولهٔ محوری **پژ**وهش که همان «حکمرانی علمی عزت‌آفرین از منظر آیت‌اللّه خامنه‌ای در گام دوم انقلاب» است، استنباط و تثبیت گردد و سایر مقولات فرعی و سازمان‌دهنده ذیل آن تبیین شوند. در تمام مراحل تحلیل مضمون، روش مقایسهٔ مستمر برای اعتبار مفهومی مضامین حفظ شد. در پایان، نتایج پژوهش به شیوه‌ای تفسیری و تحلیلی ارائه شد تا تصویری روشن و مبتنی‌بر شواهد از نقش علم و فناوری در حکمرانی اسلامی با توجه به رهنمودها و اندیشه‌های رهبری انقلاب ارائه دهد و الگوی بومی حکمرانی علمی عزت‌آفرین با تأکید بر نقد نظام سلطه معرفی شود.

۳- مفهوم‌شناسی پژوهش

۳-۱. حکمرانی علم نافع

حکمرانی علمی (Scientific Governance) به‌عنوان یک دستگاه مفهومی ریشه‌دار در دانش مدیریت و سیاست‌گذاری کلان، بر بهره‌گیری روشمند و سازمان‌یافته از معرفت و شواهد علمی در اتخاذ تصمیمات راهبردی در سطوح مختلف حیات اجتماعی، فرهنگی و حتی تمدنی مبتنی است (گلشنی، ۱۳۸۷، صص۶ ـ ۷). چنین حکمرانی‌ای متکی بر سازوکارهای تحلیلی و عقلانی است که در آن روند سیاست‌گذاری و تخصیص منابع، با استناد به داده‌های دقیق و پردازش یافته‌های پژوهشی و نیز از طریق مشارکت فعال متخصصان و نهادهای علمی هدایت می‌شود. این رویکرد، مشروعیت تصمیمات و فرایندهای حکمرانی را نه بر پایهٔ اقتضائات فردی و منافع گذرای گروهی، بلکه بر بنای اصالت علم و اعتبار تخصص بنا می‌نهد؛ ویژگی‌ای که آن را از سایر اشکال سنتی و سیاسی حکمرانی متمایز می‌سازد و

همین تمایز در تجربهٔ تحولات بنیادین برخی جوامع پیشرفته قابل ردگیری است (راهنمایی و شهابی‌نژاد، ۱۴۰۲، صص۷۰ ـ ۷۵). در این چهارچوب، اصولی چون شفافیت تصمیم‌سازی علمی، اتکای عملی به شواهد و مطالعات میدانی، تقویت نهادهای دانش‌بنیان، حمایت هدفمند از نوآوری فناورانه و به‌کارگیری نتایج پژوهش برای پاسخ به مسائل جامعه، به‌مثابهٔ بنیادی‌ترین شاخص‌های حکمرانی علمی قابل طرح است (میرباقری، ۱۳۸۷، ص۷۲). درعین‌حال، این ساختار اگر به ابزاری در دست گروه‌های قدرت و ثروت یا مسیر انحصار و سلطه مبدل شود، می‌تواند به ظهور نوعی منفعت‌گرایی محدود و کوته‌بینانه منجر شود که در آن علم از رسالت اجتماعی و اخلاقی خود دور و به راهکاری برای تقویت منافع خاص بدل می‌شود؛ پیامدی که اغلب با غفلت از منافع عامّه و آسیب به زیست‌بوم اجتماعی و اخلاقی همراه می‌گردد.

واکاوی تحلیلی تجربهٔ حکمرانی علمی در جهان معاصر، دو الگو با مبانی نظری و عملی متمایز را برجسته می‌سازد. نخست، «الگوی متعارف/ ابزاری حکمرانی علمی» که عمدتاً بر پیش‌فرض‌های فلسفی تمدن مدرن غربی همچون اومانیسم (Humanism)، سکولاریسم (Secularism) و ماتریالیسم (Materialism) استوار است (امام‌جمعه‌زاده و محمودی‌رجا، ۱۳۹۴، صص۹۵ ـ ۹۷). در این الگو، شناخت عمدتاً محدود به تجربه و روش‌های تجربی و حسی می‌شود و هستی صرفاً با معیارهای مادی تعریف می‌گردد. انسان نیز به‌عنوان موجودی خودبنیاد، غالباً براساس نیازها و مطلوبیت‌های مادی خود تبیین می‌شود و درنتیجه غایت علم و حکمرانی علمی نیز در تولید ثروت و افزایش قدرت و رفاه اقتصادی جامعه خلاصه می‌گردد. با محوریت این مبانی، علم به ابزاری در مسیر حداکثرسازی منافع مادی بدل می‌شود و ارزش‌های متعالی، اخلاقی و معنوی عمدتاً به حاشیه رانده می‌گردد (راهنمایی و شهابی‌نژاد، ۱۴۰۲، صص۷۳ ـ ۷۴). در نقد این بن‌مایه، تحلیل نیل پستمن (Neil Postman) قابل توجه است. او اشاره می‌کند که فناوری در تمدن غرب، به تخریب مبانی اخلاقی و فروکاست ارزش‌های حیاتی انسان انجامیده و ماشین را به خدای اصلی انسان عصر جدید بدل ساخته است (پستمن، ۱۳۸۱: ص۱۸)

در تقابل با این دستگاه مفهومی، الگوی «حکمرانی علمی نافع» در بستر اندیشهٔ اسلامی و به‌ویژه گفتمان تمدن نوین اسلامی در جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌شود؛ الگویی که ضمن پذیرش مزایای رویکرد علمی متعارف، به اصلاح و بازتعریف مبانی هستی‌شناسی (Ontology)، معرفت‌شناسی (Epistemology) و انسان‌شناسی (Anthropology) متکی است. در این چهارچوب، منابع شناخت فراتر از حس و تجربه گسترش یافته و عقل، شهود و وحی نیز جایگاه مستقلی در فرایند تولید و اعتبار معرفت دارند (گلشنی، ۱۳۸۷، صص۶ ـ ۷). هستی در این نگرش، قلمرویی فراسوی ماده است که مخلوق اراده و حکمت الهی بوده و دارای غایت و نظم ذاتی است. انسان نیز با برخورداری از فطرت الهی و کرامت ذاتی، موجودی دوساحتی و کمال‌خواه تلقی می‌شود که هدف اصلی او نیل به کمال معنوی و قرب الهی است

(راهنمایی و شهابی‌نژاد، ۱۴۰۲، صص۷۰ ـ ۷۵). در امتداد این مبانی، غایت علم و حکمرانی علمی نافع، صرفاً تأمین ترقی مادی و برتری اقتصادی و فناورانه جامعه نیست، بلکه علم مسئولیتی الهی و انسان‌ساز بر دوش حاکمیت می‌گذارد تا پیشرفت علمی زمینه‌های تحقق عدالت، ارتقای معنویت، تربیت اخلاقی و رشد همه‌جانبهٔ فرد و جامعه را فراهم آورد (ترک‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲، صص۲۴۰ ـ ۲۴۴). این رهیافت شاخص‌های جدیدی را در سنجش حکمرانی علمی معتبر ارائه می‌دهد؛ ازجمله تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاقی دانشمندان، هماهنگی تحقیقات با نیازهای اصیل جامعه، نظارت بر پیامدهای اخلاقی و زیست‌محیطی دستاوردها و تلاش آگاهانه برای ترویج عدالت، معنا و معنویت در تمام برنامه‌های علمی و سیاستی؛ بنابراین، «حکمرانی علمی نافع» در قالب الگوی تمدن نوین اسلامی تلاشی است نظری و عملی برای بازگشت علم به عرصهٔ مسئولیت اجتماعی و معنویت‌گرایی و با پیوند اخلاق و عقلانیت، علم را نه صرفاً ابزاری برای قدرت یا منافع گروهی، بلکه نعمتی برای خدمت به عالم انسانی و تعالی فرد و اجتماع و سازندگی تمدن مبتنی‌بر ارزش‌های الهی می‌داند. وجوه تمایز این الگو با رویکردهای مسلط جهانی نه‌فقط در غایت‌ها، بلکه در ماهیت، مبانی فلسفی و پیامدهای راهبردی آن برای شکل‌دهی آیندهٔ علم و جامعه مشهود است.

۳-۲. بیانیهٔ گام دوم انقلاب

بیانیهٔ گام دوم انقلاب اسلامی، به‌عنوان یکی از اسناد مهم راهبردی جمهوری اسلامی ایران، مسیری جامع برای توسعه و هدایت نظام اسلامی در گام دوم انقلاب ترسیم کرده است. این سند با تأکید بر سه محور اصلی «خودسازی»، «جامعه‌پردازی» و «تمدن‌سازی» چهارچوبی برای حرکت به‌سوی تحقق تمدن نوین اسلامی ارائه می‌دهد. مقام معظم رهبری در این بیانیه به‌روشنی بیان کرده‌اند که نظام جمهوری اسلامی در چهل سال دوم انقلاب باید ضمن پایبندی به اصول و ارزش‌های بنیادین خود، با نگاهی باز و تعاملی به دیگر تمدن‌ها و استفاده از دستاوردهای مثبت جهانی، راه پیشرفت و تعالی را هموار سازد. این نگاه مترقی، بر ضرورت اصلاح خطاها و بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی و خارجی تأکید دارد و ایران را در مسیر استقلال همه‌جانبه و پیشرفت مادی و معنوی قرار می‌دهد (نصرت‌پناه و دیگران، ۱۳۹۸، صص۴۰ـ۴۲). بیانیهٔ گام دوم، در ارزیابی انقلاب اسلامی، به دستاوردهایی چون عدالت، معنویت، اخلاق، اقتصاد، علم و فناوری و عزت ملی اشاره دارد و آن‌ها را بنیانی برای تحقق تمدن نوین اسلامی می‌داند. در این راستا، مقام معظم رهبری نقش محوری و کلیدی جوانان را برجسته کرده‌اند و از آنان خواسته‌اند تا با ورود به عرصه‌های مدیریتی، تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری زمینه‌ساز تثبیت و گسترش این دستاوردها باشند. ایشان بر جهاد علمی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های بومی تأکید کرده‌اند و از نسل جوان خواسته‌اند تا با ایمان، امید و اراده‌ای مستحکم کشور را به‌سمت پیشرفت پایدار هدایت کنند (نصرت‌پناه، ۱۳۹۸،

ص۵۸). علم و فناوری در این بیانیه به‌عنوان رکن اساسی تمدن‌سازی اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. پیشرفت‌های گستردهٔ ایران در حوزه‌هایی چون نانو (Nanotechnology)، فناوری هسته‌ای و اطلاعاتی نشان از ظرفیت‌های بالای کشور در عبور از مرزهای دانش دارد. بااین‌حال، این پیشرفت‌ها آغاز مسیر بوده و برای رسیدن به جایگاه برتر جهانی نیازمند تداوم سرمایه‌گذاری و تلاش همه‌جانبه است. اقتصاد مقاومتی از دیگر محورهای کلیدی بیانیه است که الگویی برای مقابله با فشارهای خارجی و چالش‌های ساختاری داخلی ارائه می‌دهد. این الگو که بر ظرفیت‌های درونی و تولید ملی تأکید می‌کند، مستلزم مشارکت جدی و گستردهٔ جوانان در عرصهٔ اقتصادی است تا توسعهٔ کشور به‌سمت استقلال کامل اقتصادی پیش رود. معنویت و اخلاق نیز از عناصر اساسی در این سند است که به‌عنوان محرک اصلی جامعهٔ اسلامی معرفی شده‌اند. معنویت بستری برای تقویت ارزش‌های الهی و اخلاق ابزاری برای مقابله با بحران‌های فرهنگی و هویتی است. این دو مقوله نه‌تنها در درون جامعهٔ اسلامی، بلکه به‌عنوان الگویی جهانی برای پیشبرد جوامع اسلامی ارائه شده‌اند. در کنار آن، عدالت و مبارزه با فساد نیز از اصول محوری بیانیه به شمار می‌آید. فساد در حوزه‌های اخلاقی، اقتصادی و سیاسی مانعی جدی برای پیشرفت است. ازاین‌رو، رهبر انقلاب بر ضرورت مقابله فعال با آن و نقش‌آفرینی جوانان کارآمد و مؤمن در مدیریت امور کشور تأکید دارند (امامی و دیگران، ۱۳۹۹، ص۸۷). درمجموع، بیانیهٔ گام دوم انقلاب اسلامی یک سند راهبردی جامع است که آینده‌ای روشن برای نظام جمهوری اسلامی ترسیم می‌کند. این سند با تأکید بر علم، اقتصاد، اخلاق و عدالت، نقشی حیاتی برای نسل جوان در تحقق تمدن نوین اسلامی قائل است. قرار

شکل (۱) محورهای مانیفست گام دوم انقلاب (نگارنده، تلخیص و تفهیم از بیانیهٔ گام دوم انقلاب)

گرفتن در این مسیر، نیازمند ایمان، توکل به خداوند و بهره‌گیری از توانمندی‌های داخلی است تا ایران اسلامی بتواند الگویی برای سایر جوامع اسلامی و جهانی ارائه دهد. با مطالعه و تحلیل محتوای دقیق این بیانیه ارتباط دادن آن با مسئله و موضوع این پژوهش محتواهای زیر در این بیانیه برجسته شده‌اند.

۳-۳. مبانی اندیشهٔ سیاسی ـ اجتماعی آیت‌اللّه خامنه‌ای

نگرش، بینش، کنش و تحلیل افراد در حوزه‌های مختلف به‌طور مستقیم تحت‌تأثیر تحلیل و برداشت آن‌ها از مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناختی و فرجام‌شناختی قرار دارد. به‌عبارتی، تفاوت‌های فاحشی میان اندیشه‌مندان و محققانی که به خدا ایمان دارند و تمام عالم را به‌عنوان مخلوق و جلوهٔ خداوند می‌نگرند و افراد ملحدی که هیچ اعتقادی به مبدأ و معاد ندارند و همه‌چیز را در متافیزیک (Metaphysics)، ماتریالیسم دیالکتیک (Dialectical Materialism) خلاصه می‌کنند، وجود دارد (خسروپناه و دیگران، ۱۴۰۳، صص۳۵ ـ ۳۸). در منظومهٔ فکری و نگاه مدیریتی مقام معظم رهبری، براساس سیرهٔ نبوی - علوی و ایدئولوژی (Ideology) اسلامی، نظام هستی بر محور توحید استوار است و این اصل بر سطوح و ابعاد حیات سیاسی فردی و اجتماعی بشر تأثیرگذار است. نگرش «کثرت در عین وحدت» در این راستا مدنظر قرار دارد (مهاجرنیا، ۱۴۰۲، ص۷۶۷). رهبر انقلاب درزمینهٔ انسان‌شناختی به

شکل (۲) شاکله‌ها و مبانی فکری و اندیشهٔ سیاسی ـ اجتماعی رهبری انقلاب (مهاجرنیا، ۱٤۰۲، ص۷۷۱، امامی و همکاران، ۱۳۹۹، صص۳۲-۳٤).

آموزه‌های جهان‌شمول اسلامی تأکید دارد و بر این اصل استوار است که انسان گل سرسبد مخلوقات الهی است. به‌علاوه، او سرشت انسان را خیر و صلاح می‌داند و معتقد است که سرشت انسان عاری از تاریکی و بدی است، هرچند ممکن است براثر گرایش به هوس‌ها و خودخواهی‌ها دچار لغزش شود (آیت‌اللّه خامنه‌ای، ۵/ ۹/ ۱۳۶۳؛ ۲۱/ ۱۱/ ۶۵). این دیدگاه تأکید می‌کند که اگرچه انسان‌ها ممکن است دچار اشتباه شوند، اما ذات و فطرت نیکوی آن‌ها همواره به‌عنوان رهنمودی برای بازگشت به مسیر صحیح عمل می‌کند. مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تفکر و کنش ایشان در شکل زیر نشان داده شده است.

۳-٤. مدل مفهومی تحقیق: بحران سلطهٔ علمی: تمدن عزت‌آفرین

برای بررسی، تبیین و تحلیلی اندیشه‌های سیاسی و تحولات سیاسی اجتماعی در جوامع مختلف، اندیشه‌مندان روش‌ها و رهیافت‌هایی ارائه داده‌اند که یکی از ارزشمندترین آن‌ها متعلق به توماس اسپریگنز (Thomas Spragens) است. از دیدگاه او، هدف نظریات سیاسی فراهم ساختن بینشی همه‌جانبه از جامعهٔ سیاسی با نگاهی انتقادی به‌منظور درک و فهم‌پذیر شدن آن و رفع نارسایی‌ها و کاستی‌های آن و بازگردان سلامت به جامعه از طریق مواجهه با ریشه‌های بی‌نظمی و غلبه بر آن‌ها است (اسپریگنز، ۱۳۹۴، صص۲۲ ـ ۲۸) او در کتاب فهم نظریه‌های سیاسی بر این اعتقاد است که برای فهم نظریهٔ سیاسی یک اندیشه‌مند باید چهار مرحله را طی کرد:

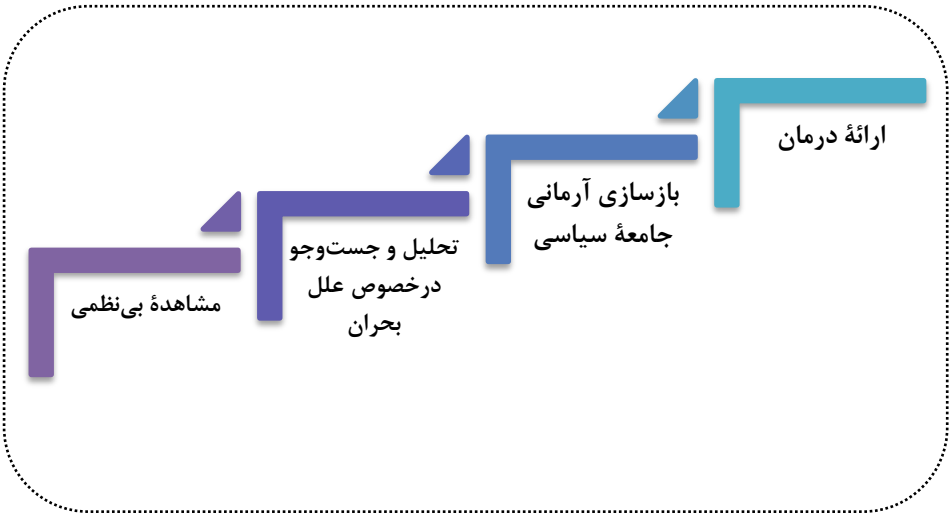

شکل (۳) محورهای نظریهٔ توماس اسپریگنز

(اسپریگنز، ۱۳۹٤، صص٦٥ ـ ٨٤ و ٩٢، برزگر، ۱۳۸۳، ص٤٩).

دورهٔ معاصر، علی‌رغم دستاوردهای گسترده و پیشرفت‌های برجسته‌ای که بر محور دانش‌گرایی و فناوری‌محوری شکل گرفته است، با پیامدهای منفی گوناگون، طیف وسیعی از بحران‌های جهانی و نظم ناعادلانه همراه بوده است. از بارزترین مصادیق بحران‌های مذکور می‌توان به تحریم‌های علمی، صنعتی و پزشکی، رشد روزافزون جریان‌های تروریستی (Terrorist)، وقوع جنگ‌های جهانی و منطقه‌ای، تخریب محیط‌زیست، بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی، نقض فاحش حقوق بشر، فروش تسلیحات کشتارجمعی به‌ویژه بمب اتم و بهره‌کشی از منابع طبیعی و نیروی کار ارزان اشاره کرد. این موارد تنها برخی از نتایج برنامه‌ریزی سلطه‌گرایانه‌ای است که در پی نگرش انحصاری تمدن غرب به علم و فناوری در عرصهٔ جهانی شکل گرفته‌اند. در این چهارچوب تاریخی، علم و فناوری نه به‌عنوان ابزار رفاه و عدالت عمومی، بلکه به‌منزلهٔ وسایل تقویت قدرت و استمرار بی‌عدالتی در مقیاس جهانی به کار گرفته شده‌اند. سیطرهٔ تمدنی غرب بر منابع علمی و فناوری، موجب پدید آمدن شرایط انحصاری شده که در آن بخش عمده‌ای از ابزارهای توسعهٔ علمی و فناورانه در اختیار حلقه‌ای کوچک از قدرت‌مداران بین‌المللی قرار گرفته و دسترسی سایر جوامع به این فرصت‌ها به‌صورت ساختاری محدود و حتی مسدود شده است. پیامدهای چنین وضعیتی ناکارآمدی نهادهای منطقه‌ای و جهانی در تضمین امنیت و عدالت بین‌المللی است که به تداوم روابط ظالمانه و غیرمنصفانه و درنهایت افزایش بی‌ثباتی در ساختار جهانی منجر می‌شود.

مقام معظم رهبری با درک ابعاد پیچیدهٔ این بحران‌ها، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان جامعهٔ مطلوب که بر پایهٔ جهان‌بینی توحیدی و براساس اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی بنا شده است، معرفی کرده‌اند. این تمدن می‌کوشد تا با مقابله با نظام سلطه‌گرانه و الگوسازی برای انکار و نفی روابط ظالمانهٔ بین‌المللی، منطق استثمار (Exploitation) سلطه‌جویان را بر هم زند و مسیر احیای هویت اسلامی، استقلال ملی و برقراری حاکمیت عدالت‌محور را هموار سازد. از منظر ایشان، گام دوم انقلاب اسلامی مسیری است که علم و فناوری در قلب آن قرار داشته و به‌وضوح نقشی محوری در تحقق عزت، استقرار استقلال اجتماعی و سیاسی و تحکیم عدالت خواهد داشت. در راستای تحلیل نظریهٔ بحران اسپریگنز و تطبیق آن با دیدگاه‌های مقام معظم رهبری، چهار مرحلهٔ اساسی برای درک و مدیریت بحران‌ها در ساختار جهانی قابل شناسایی است. نخستین مرحله، شناسایی بحران‌ها و بی‌نظمی‌های جاری در نظام بین‌المللی است؛ ازجمله تحریم‌های علمی، بهره‌کشی‌های زیست‌محیطی، چالش‌های عمیق فرهنگی، سیاسی و اجتماعی و همچنین گسترهٔ فزایندهٔ ناامنی‌ها که نظام سلطهٔ غربی با انحصار علم و فناوری بر جوامع مختلف تحمیل کرده است. مرحلهٔ دوم به تحلیل دلایل این بحران‌ها اختصاص دارد که در آن علت‌های بحران جهانی به‌عنوان نتیجهٔ ساختار بهره‌جویانهٔ تمدن غرب در استفادهٔ منفعت‌طلبانه از علم و فناوری برای استثمار

منابع طبیعی و انسانی سایر جوامع ارزیابی می‌شود. مرحلهٔ سوم، ترسیم جامعهٔ آرمانی تمدن نوین اسلامی است؛ جامعه‌ای که پایه‌های آن بر مبنای عدالت، ایمان، اخلاق و علم نافع بنا شده است؛ علمی که نه‌تنها پاسخگوی نیازهای ملی باشد، بلکه با ارائهٔ خدمات به عرصهٔ جهانی، رفاه و امنیت بشریت را نیز تضمین کند. مرحلهٔ چهارم، ارائهٔ راهکارها و راهبردهای عملیاتی است که مسیر گذر از شرایط نابسامان کنونی به وضع مطلوب را نشان می‌دهد. این راهبردها توسعهٔ علم و فناوری بومی، توانمندسازی نخبگان و جوانان، تربیت نسل مستقلی از دانشمندان خلاق و اخلاق‌مدار و تعامل هدفمند با سایر الگوهای تمدنی در مقیاس جهانی را دنبال می‌کنند. راهبرد دستیابی به اهداف تمدن نوین اسلامی، بر شالودهٔ توسعهٔ سازنده و بهره‌برداری هوشمندانه از ظرفیت‌های داخلی کشور در عرصهٔ علم و فناوری استوار بوده و شامل اقداماتی نظیر جهش علمی از طریق ارتقای کمی و کیفی تولید علم و فناوری داخلی، توانمندسازی و حمایت از نخبگان و استعدادهای خلاق، مدیریت کارآمد در بهره‌برداری از منابع طبیعی و انسانی و رشد علم نافع مبتنی‌بر مبانی اخلاقی و عدالت اجتماعی خواهد بود. علم نافع در این ساختار، محور اصلی حکمرانی عزت‌آفرین است؛ علمی که با خروج از انحصار قدرت‌های سلطه‌گر، ظرفیت ارتباط با ابعاد اخلاقی و معنوی را دارا بوده و به‌طور هم‌زمان موجبات رفع نیازهای داخلی، عدالت اجتماعی و خنثی‌سازی طرح‌های سلطه‌گرایانهٔ بین‌المللی را فراهم می‌کند. چنین علمی علاوه‌بر توان رویارویی با روابط ناعادلانهٔ جهانی، بستر لازم برای تحقق اقتدار علمی، توسعهٔ داخلی و استقلال همه‌جانبهٔ کشور را ایجاد می‌کند.

الگوی حکمرانی عزت‌آفرین در گام دوم انقلاب اسلامی، با بهره‌گیری از توان و ظرفیت‌های علمی و فناورانهٔ ملی، نه‌تنها زمینه‌ساز مقابلهٔ مؤثر با فشارها و تحریم‌های خارجی است، بلکه به تقویت هویت استقلال‌طلبانهٔ ایران و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور منجر خواهد شد. نقش محوری جوانان، نخبگان و استعدادهای علمی در ساختار این حکمرانی، تأکیدی است بر ضرورت توجه به ظرفیت‌های بالقوه‌ای که نه‌تنها در خدمت بنای جامعه‌ای پیشرو قرار می‌گیرد، بلکه می‌تواند الگویی منحصربه‌فرد برای دیگر کشورها در مواجهه با چالش‌های ساختاری دوران معاصر ارائه کند. علم و فناوری در چنین حکومتی دیگر ابزار وابستگی و کنترل سلطه‌گران نیست، بلکه وسیله‌ای برای بازتعریف منزلت تمدنی و تاریخی جوامع است. توسعهٔ این رویکرد عزت‌آفرین با تکیه بر خلاقیت، اخلاق و بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی، امکان دستیابی به استقلال همه‌جانبه، اقتدار ملی و تأمین عدالت فراگیر برای سایر ملت‌ها را فراهم خواهد کرد. تمدن نوین اسلامی که محوریت آن بر علم و فناوری استوار است، به‌عنوان راهبردی بنیادین در اندیشهٔ مقام معظم رهبری شناخته می‌شود که پاسخی روشن به نظم ظالمانهٔ حاکم بر جهان است. این تمدن نه‌تنها از طریق بهره‌برداری هوشمندانه از ظرفیت‌های داخلی و علم نافع، توان خنثی‌سازی طرح‌های انحصارطلبانه و تحریم‌های ناعادلانه را داراست، بلکه بستری مناسب برای ارتقای سطح عدالت اجتماعی

در عرصهٔ جهانی فراهم خواهد کرد. چنین تمدنی با پیوند علم به اخلاق، عدالت و معنویت، زمینه‌های تحقق عزت ملی ایران را فراهم کرده و الگویی جهت‌دار برای خروج از بحران‌های جهانی و دستیابی به جامعهٔ مطلوب ارائه خواهد داد. چهارچوب کلی تحقق حکمرانی عزت‌آفرین علمی در اندیشهٔ رهبری در شکل زیر آورده شده است.

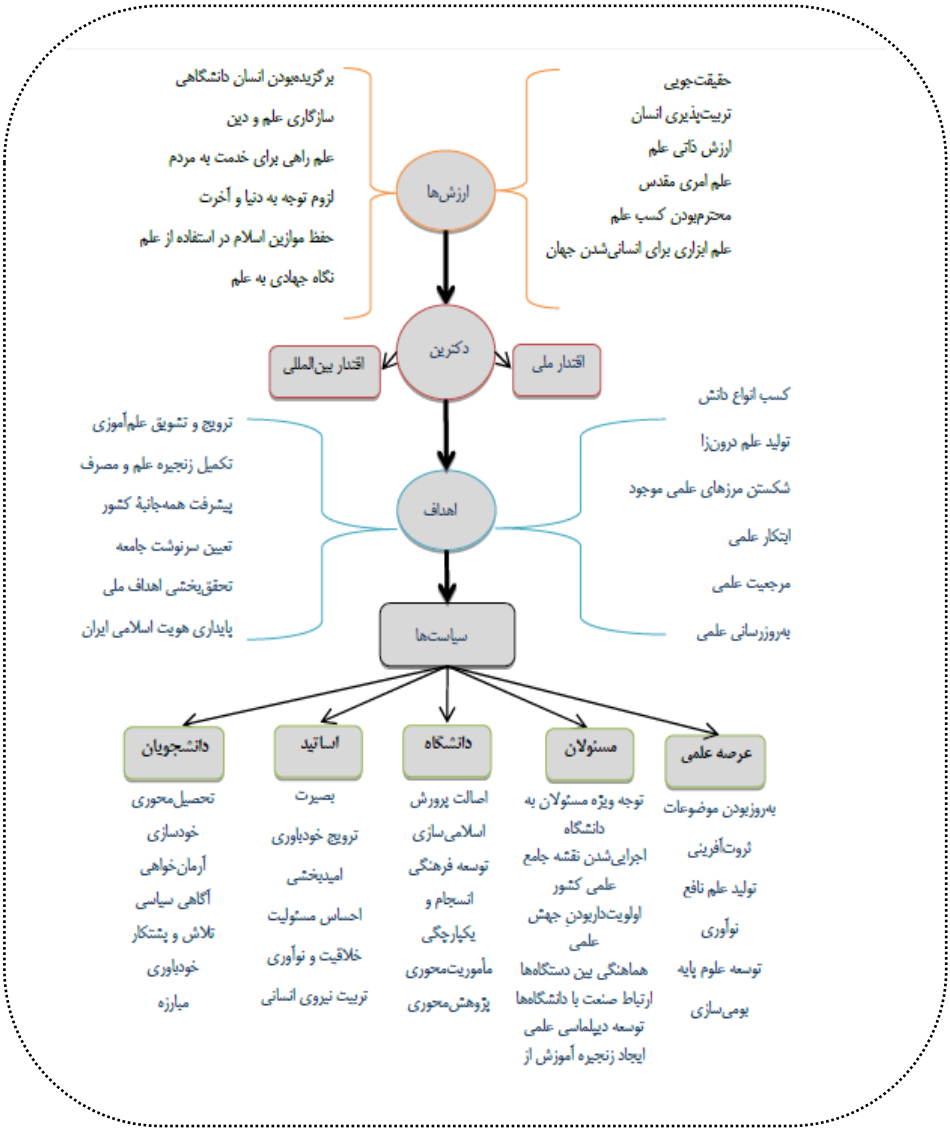

شکل (٤) مدل مفهومی تحلیل مقاله (نگارنده با اقتباس از فاطمی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۸، ص۳۰)

نمودار فوق، ساختاری جامع از ارزش‌ها، دکترین، اهداف و سیاست‌های مرتبط با علم و فناوری در تمدن نوین اسلامی را به تصویر می‌کشد. در بخش ارزش‌ها، اصولی همچون حقیقت‌جویی، تربیت‌پذیری انسان، علم‌گرایی در خدمت دین و مردم و حفظ حرمت علم به‌عنوان امری مقدس مورد تأکید قرار گرفته است. این ارزش‌ها، چهارچوب فکری و فرهنگی تمدن اسلامی را برای توسعهٔ علم ترسیم می‌کنند. دکترین تعیین‌شده بر دو محور «اقتدار ملی» و «اقتدار بین‌المللی» مبتنی است که هرکدام به شکستن مرزهای علمی موجود، تولید علم بومی، ابتکار و مرجعیت علمی منجر می‌شود. اهداف این ساختار، در راستای تعیین سرنوشت جامعه، پیشرفت همه‌جانبهٔ کشور و تثبیت هویت اسلامی - ایران طراحی شده‌اند. در سیاست‌های عملیاتی نیز محورهایی چون ترویج علم‌آموزی، نوآوری، پرورش نیروهای انسانی خلاق و ارتباط مؤثر بین مسئولان، دانشگاه‌ها، استادان و دانشجویان مورد توجه است. مسئولان با مدیریت کلان نقشهٔ علمی، دانشگاه‌ها با محوریت پرورش اسلامی و توسعهٔ پژوهش‌ها، استادان با ترویج تعلیم و اخلاق علمی و دانشجویان با آرمان‌خواهی و نوآوری نقش کلیدی در تحقق این نظام ایفا می‌کنند. این ساختار، نگاه یکپارچه‌ای به همهٔ بخش‌های علمی و اجرایی دارد و زمینه‌ساز استقلال علمی و تحقق حکمرانی عزت‌آفرین خواهد بود.

٤- یافته‌های توصیفی

٤-١. جامعهٔ آماری

جدول (١) جامعهٔ آماری متن‌های استفاده‌شده از بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای

ردیف	شرح مطالب گرفته‌شده ازبیانات رهبری در مجامع علمی و فرهنگی
١	بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان(١٢/٠٨/١٤٠٣) در دیدار رمضانی دانشجویان (١٩ فروردین ١٤٠٣)، (١٠ آبان ١٤٠٢)، (۶ اردیبهشت ١٤٠٢)، نمایندگان تشکل‌های دانشجویی (٢١ اردیبهشت ١٤٠٠)، دانش‌آموزان و دانشجویان (١٢ آبان ١٣٩٨)، دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح (٢١ مهر ١٣٩٩)، (١٢ آبان ١٣٩۴)، جمعی از دانشجویان (١٧ خرداد١٣٩۶)، جمعی از دانشجویان (٧ خرداد ١٣٩٧)، (١٢ آبان ١٣٩٧)، جمعی از دانشجویان (١ خرداد ١٣٩٨)
٢	بیانات در دیدار نخبگان و استعدادهای برتر علمی (١١ مهر ١٤٠٣)، (٢۵ مهر ١٤٠٢)، (٢٧ مهر ١٤٠١)، نهمین همایش ملی «نخبگان فردا» (٢٢ مهر ١٣٩۴)
٣	بیانات در دیدار جمعی از مدال‌آوران المپیادهای علمی (٢۶ خرداد ١٤٠٣)
۴	بیانات در دیدار دانشمندان، متخصصان، کارشناسان و مسئولان صنعت هسته‌ای کشور (٢١ خرداد ١٤٠٢)
۵	بیانات در دیدار کارآفرینان، تولیدکنندگان و دانش‌بنیان‌ها (١٠ بهمن ١٤٠١)

ادامه جدول (۱) جامعهٔ آماری متن‌های استفاده‌شده از بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای

ردیف	شرح مطالب گرفته‌شده ازبیانات رهبری در مجامع علمی و فرهنگی
۶	بیانات در دیدار معلمان (۲۱ تیر ۱۴۰۱)، (۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۸)، دانشگاه فرهنگیان (۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۷)، (۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۸)
۷	بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها (۸ خرداد ۱۳۹۳) دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها (۲ شهریور ۱۳۹۰)، (۱۳ تیر ۱۳۹۴)، نخبگان علمی جوان (۲۸ مهر ۱۳۹۵)، نخبگان جوان علمی (۲۶ مهر ۱۳۹۶).
۸	بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۹ آذر ۱۳۹۲)
۹	بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری (۲۰ آبان ۱۳۹۴)
۱۰	بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها (۳۱ خرداد ۱۳۹۶)
۱۱	بیانات در دیدار مسئولان و محققان ستاد توسعه علوم شناختی (۳ خردا ۱۳۹۷)
۱۲	بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران، (۲۲ بهمن ۱۳۹۷)

۴-۲. کدهای باز صحبت‌های رهبری در جمع محافل علمی[۱]

جدول (۲) کدگذاری باز مطالب مهم بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای دربارهٔ حکمرانی علم و فناوری

کدهای اولیهٔ (مفاهیم)	نکات کلیدی و شاخص‌های گرفته‌شده از بیانات و سخنان رهبری در دیدار با مجامع علمی و فرهنگی
ترسیم نقشهٔ جامع علمی ـ فناوری	شما جوان‌های عزیز، دانش‌آموز، دانشجو، دختر و پسر، در سرتاسر کشور در این زمینه می‌توانید نقش ایفا کنید؛ فکرها را تقویت کنید، دانش‌ها را پیش ببرید؛ بدون علم، بدون تفکر، بدون نقشهٔ راه نمی‌شود کار درست انجام داد.
تحقیر علمی ـ سیاسی	بعضی‌ها همچنان، مثل صد سال پیش و نود سال پیش، لیاقت و توانایی ایرانی را انکار می‌کنند، یا غفلت می‌کنند و یا حتی انکار می‌کنند. هنوز کسانی در کشور ما هستند که حاضر نیستند بپذیرند که در این فضا، در این زیست‌بومِ کنونیِ کشورِ ما اتفاقات بسیار بزرگی ممکن است رخ بدهد که برای دنیا هم تازه باشد.
برجسته‌سازی بهرهٔ هوشی کشور	به‌نظر من، مهم‌ترین زمینهٔ نخبگی «بهرهٔ هوشی» است؛ در این زمینه، کشور ما جزو کشورهای پیشرو دنیاست؛ ایران جزو کشورهای پیشرو دنیاست.

۱ . با توجه به محدودیت حجم تعداد کلمات تنها به چند مفهوم، کلیدواژه و گویه‌ها از بیانات رهبری انقلاب مرتبط با حکمرانی اقتدارآمیز مبتنی بر پیشرفت علم و فناوری اشاره می‌شود.

ادامه جدول (۲) کدگذاری باز مطالب مهم بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای دربارهٔ حکمرانی علم و فناوری

کدهای اولیهٔ (مفاهیم)	نکات کلیدی و شاخص‌های گرفته‌شده از بیانات و سخنان رهبری در دیدار با مجامع علمی و فرهنگی
ورود نخبگان مسئولیت‌پذیر	ما در مسئلهٔ نفت، درزمینهٔ مسئلهٔ گاز، در مسئلهٔ انرژی هسته‌ای، در مسئلهٔ نانو، در مسائل گوناگون، در دانش‌های جدید مثل هوش مصنوعی و دیگر دانش‌ها احتیاج داریم به همین روحیه، به همین اقدام، به همین فکر، به همین توانایی و دانایی و پیگیری. باید نخبگان را وارد میدان کنیم.
جهش مبتکرانهٔ علمی	ما برای ورود به یک فصل تازه‌ای از تحرک علمی باید خودمان را آماده کنیم؛ یعنی درست است که جهش علمی انجام‌گرفته، حرکت علمی خوب بوده، در یک‌جاهایی رتبه‌های بالای علمی پیدا کرده‌ایم، رتبهٔ علمی‌مان در دنیا رتبهٔ نسبتاً خوبی است ــ این‌ها هست ــ اما امروز ما احتیاج داریم به یک حرکت مبتکرانه‌ای ازسوی دستگاه‌های علمی کشور تا عقب نیفتیم.
تضعیف اراده و خودباوری ملی	حتی گاهی مثل دوران طاغوت، پیشرفت را یا صعود از این شیب تند را اصلاً ناممکن می‌دانند! واقعاً در دوره‌های گذشتهٔ ما یک مواردی اتفاق افتاده که می‌گفتند اصلاً ممکن نیست. آن داستان لولهنگ نخست‌وزیر زمان شاه معروف است.
نافع بودن علم	این علم، شما را مسئول می‌کند. «مسئول می‌کند» یعنی چه؟ یعنی باید هم از علمتان به‌نفع مردم استفاده کنید، هم از اعتباری که این علم به شما داده به‌نفع مردم استفاده کنید.
تزریق و تقویت روحیهٔ اعتمادبه‌نفس ملّی	خب می‌بینید، دستگاه‌های مختلف تبلیغاتی دشمنان با همهٔ وجود دارند کار می‌کنند که کشور را بی آینده نشان بدهند، جوان‌ها را مأیوس کنند؛ این دیگر در فضای مجازی، در تلویزیون‌ها، در اظهارات سیاسی مشهود است. این کار شما درست نقطهٔ مقابل این حرکت دشمن است؛ یعنی روح امید را، روح اعتمادبه‌نفس را در ملت تزریق می‌کند.
سوءاستفاده از علم	من می‌گویم آن‌کسی که در دانش فیزیک نابغه می‌شود و بمب اتم درست می‌کند، این به‌نظر ما نخبه نیست. آن‌کسی که از دانش شیمی استفاده می‌کند، گاز خردل و گازهای شیمیایی درست می‌کند که انسان‌هایی را تا آخر عمر گرفتار می‌کند، این نخبه نیست. اینکه این‌جور از دانش سوءاستفاده می‌کند، نخبه نیست.
علم سلطه و استعماری محور غربی	یکی از بلاهای بزرگ امروزِ دنیا که هنوز تمام نشده و ان‌شاءاللّه تمام خواهد شد، نظام سلطه است. نظام سلطه یعنی دنیا تقسیم بشود به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر؛ یک عده‌ای حتماً بایستی قدرتمندانه بر همهٔ دنیا حکمرانی کنند، کشورهای دیگری هم بایستی زیرپوشش‌های مختلف از این‌ها اطاعت کنند؛ این نظام سلطه است. این نظام سلطه را پیشرفت علمی اروپا به وجود آورد.

ادامه جدول (۲) کدگذاری باز مطالب مهم بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای دربارهٔ حکمرانی علم و فناوری

کدهای اولیهٔ (مفاهیم)	نکات کلیدی و شاخص‌های گرفته‌شده از بیانات و سخنان رهبری در دیدار با مجامع علمی و فرهنگی
ترویج و تقویت اندیشه‌ورزی	علم و فکر. علم بدون فکر مشکل‌ساز می‌شود، علمی که بدون فکر باشد، راه را غلط می‌رود؛ تبدیل می‌شود به سلاح‌های کشتارجمعی و سلاح اتمی و سلاح شیمیایی و بعضی از پدیده‌های علمی دیگری که بشریت را دارد بدبخت می‌کند.
ترویج و تقویت آرمان‌گرایی واقع‌بین	فکر «بایدها» و «نبایدها» را معیّن می‌کند، علم «واقعیت‌ها» را به ما می‌گوید، فکر «بایدها» را به ما می‌گوید، «نبایدها» را به ما می‌گوید؛ این خیلی حساس است.
حکمرانی تحولی	عادات غلطی در بین ما مردم وجود دارد که با این‌ها بایستی برخورد کرد. با نصیحت و توصیه و راه‌حل‌های جزئی نمی‌شود کار کرد، یک کار تحولی لازم است.
توسعهٔ درون‌زا	همه بدانند که علاج همهٔ مشکلات در داخل کشور است. بسیاری از مشکلات ما مربوط به خارج از کشور است، اما علاجش در داخل است.
ترویج آرمان‌خواهی و مطالبه‌گری	اگر آرمان‌خواهی وجود نداشته باشد، راه را گم می‌کنیم؛ این آرمان‌خواهی موجب می‌شود که ما راه را گم نکنیم و وسط راه، کج و راست و به چپ و راست حرکت نکنیم و مطالبه‌گری واقعی را پیش ببریم.
تقویت خودباوری ملی	در یک نشریهٔ صهیونیستی یک‌چیزی نوشته بود که برای من عین مقاله را آوردند؛ نوشته بود که من با ایران دشمنم، اما در مقابل این مردی که این موشک را ساخته سر تعظیم فرود می‌آورم؛ این‌ها باوجود تحریم، باوجود این‌همه مشکلات، بسته بودن درهای مراودات علمی، باوجود همهٔ این‌ها یک چنین شاهکاری را درست کرده‌اند.
مبنا قرار دادن علم نافع و اخلاقی	عزیزان من! یک نکتهٔ دیگر این است که علم اگر جدای از فرهنگ صحیح بود، به خطا خواهد افتاد. یک علم پیچیدهٔ بسیار نافع علم هسته‌ای است؛ چون با فرهنگ درست، فرهنگ انسان‌دوستی همراه نبود، [بلکه] همراه با فرهنگ غلط قدرت‌طلبی بود، به بمب هسته‌ای منتهی شد و امروز بمب هسته‌ای همچنان تهدید دنیا است، تهدید بشریت است.
تشکیل و تقویت دیپلماسی عمومی علمی	دیپلماسی عمومی؛ یعنی شما می‌توانید نقش ایفا کنید. در این مجموعهٔ فرهنگی که بعضی از کشورهای همسایهٔ ما را هم شامل می‌شود، ما بتوانیم نخبگان را گردآوری بکنیم. [یا مثلاً] گردآوریِ نخبگان منطقهٔ غرب آسیا؛ در کشورهای دیگر اینجا هم نخبگان زیادی هستند. [یا مثلاً] گردآوریِ نخبگان جهان اسلام؛ گردآوریِ نخبگان محورِ مقاومت.
عقب نگه داشتن هوش و قدرت علمی ایران	ما در قبل از پیروزی انقلاب یک کشورِ راکدِ جامدِ دنباله‌رو بی‌تحرکی بودیم؛ کشورهای عقب‌افتاده، از ما همین‌طور جلو زدند، دستگاه‌های حاکمِ فاسد و وابستهٔ به آمریکا کشور را نگه داشته بودند.

ادامه جدول (۲) کدگذاری باز مطالب مهم بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای دربارهٔ حکمرانی علم و فناوری

کدهای اولیهٔ (مفاهیم)	نکات کلیدی و شاخص‌های گرفته‌شده از بیانات و سخنان رهبری در دیدار با مجامع علمی و فرهنگی
تقویت سازوکارهای تعامل علم و دین	افتخار کنند که توانسته‌اند وسوسهٔ دروغین معارضهٔ علم و دین را باطل کنند؛ این وسوسه‌ای است که قدرتمندان مادی دنیا از دو سه قرن قبل روی این کار کردند که اثبات کنند علم و دین باهم نمی‌سازند؛ امروز در جمهوری اسلامی پرچم دین از همه‌جا برافراشته‌تر است.
عزتمندی علمی	روی این تکیه می‌کنم و بارها هم این حدیث شریف را خوانده‌ام که اَلعِلمُ سُلطان؛ علم قدرت است. از این نظر هم نگاه به نخبگان اهمیت پیدا می‌کند. نخبگان می‌توانند علم کشور را پیشرفت بدهند و کشور را به موضع اقتدار و عزتی برسانند که آسیب‌پذیری‌هایش کاهش پیدا کند.
انحصار علمی و حفظ سلطه	شما می‌بینید در یک کشوری می‌آیند دانشمندان را ترور می‌کنند –دانشمندان هسته‌ایِ ما را ترور کردند– [چون] می‌خواهد این ثروت در این کشور نباشد. گفتم، مخصوص ما هم نیست.
کنش‌ورزی صبورانه	بعضی از فعالیت‌هایی که برادرها و خواهرهای خوب انقلابی یک‌جاهایی انجام می‌دهند، ناشی از صبور نبودن است؛ صبوری لازم است؛ صبر هم یکی از خصلت‌های انقلابی است.
آرمان‌گرایی انتقادی	من می‌گویم این نگاه نقادانه و دغدغه‌مند از دانشجو و محیط دانشگاه نباید گرفته بشود. هم نقادانه، هم آرمان‌گرایانه.
واقع‌بینی مثبت	مدام به ما می‌گویند واقع‌بین باشید، واقع‌بین باشید؛ مرادشان از «واقع‌بین باشید» این است که موانع را ببینید؛ من می‌گویم واقع‌بین باشید، یعنی واقعیات مثبت را ببینید.
ارتقای منزلت داخلی و بین‌المللی	یک ملت عالم، دانا، تولیدکنندهٔ علم، در چشم جامعهٔ بین‌المللی و انسان‌ها طبعاً باکرامت است؛ پس علم علاوه‌بر کرامت ذاتی و ارزش ذاتی، این ارزش‌های بسیار مهمِ اقتدار آفرین را هم دارد.
تقویت دین‌باوری	اگر دانشگاه ما یک دانشگاه علمیِ محض باشد، اما تویش دین و اخلاق نباشد، همان بلایی بر سر جامعهٔ ما و کشور ما و آیندهٔ ما خواهد آمد که بر سر جامعهٔ دانشمند غرب آمد.
پیوند علم و اخلاق	غرب جامعهٔ دانشمندی است، اما جامعهٔ خوشبختی نیست. در آنجا امنیت اخلاقی نیست، امنیت روانی نیست، انسجام خانوادگی نیست، اخلاق نیست، معنویت نیست. خلأهای عمدهٔ بشر این‌هاست.

٤-۳. کدگذاری محوری

در ادامه محورهایی که زیاد تکرار شده بودند و به هم مرتبط هستند، مطرح شده است.

جدول (۳) جامعهٔ کدگذاری محوری داده‌های مستخرج از بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای

مؤلفهٔ محوری	مقوله	زیرمحور	شاخص و گویهٔ منتخب
علم به‌مثابهٔ تمدن	سوابق گذشته	سوابق درخشان تمدن اسلامی	ما ازجمله کشورهایی هستیم که دارای سوابق درخشان در عرصهٔ علمی، فرهنگی، فلسفی پزشکی و... بودیم، اما در دوران قاجار و پهلوی اول و دوم از قافلهٔ علم عقب ماندیم.
		ماهیت وابستگی حکام قبل از انقلاب	دولت‌های ماقبل از انقلاب چون ماهیتی مردمی نداشتند، ماهیت قدرت وابسته‌ای داشتند که در حوزه‌های مختلف کشور ازجمله علم و صنعت اثر گذاشت.
		نهادینگی جریان غرب‌زده	از دوران اواخر قاجار به بعد بود که یک جریان در مقابل پیشرفت‌های علمی دچار حیرت شد و راه پیشرفت را مسیر غربی شدن معرفی کردند.
		تفکرات ضد سلطه	انقلاب اسلامی ایران یک حرکت مردمی و الهی بود که تلاش کرد نفوذ نظام سلطه را در حوزه‌های مختلف علمی، فرهنگی و... از بین ببرد.
	عزت و اقتدار ملی	پیشرفت‌های علمی، فناوری و نظامی	طی سالیان اخیر مشاهده شد که به‌رغم انواع تحریم‌ها ولی ایران اسلامی چگونه توانست هم تحریم‌ها را ناکارآمد کند و هم با پیشرفت‌های نظامی و سیاسی اقتدار خود را نشان دهد.
	نفوذ و استحکام تمدنی	ترویج الگوی حکمرانی	دنیای غرب از طریق علم و سلطهٔ انحصاری بر علم و فناوری، دنبال ادامهٔ نفوذ در مناطق مختلف کشور است. ما هم‌زمانی می‌توانیم پایه‌های حکمرانی خود را مستحکم کنیم که دنبال علم باشیم.
	زوال اخلاقی علم و تمدن غرب	انحصار علم و تحریم علمی - صنعتی و پزشکی	تمدن غرب با زمینه‌چینی انواع تحریم‌ها، بیشترین جرم و جنایت اخلاقی را در زندگی انسان‌ها ایجاد کرده است.

ادامه جدول (۳) جامعهٔ کدگذاری محوری داده‌های مستخرج از بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای

مؤلفهٔ محوری	مقوله	زیرمحور	شاخص و گویهٔ منتخب
علم به‌مثابهٔ فرهنگ و هویت	هویت‌یابی	بازتولید هویت مستقل	ما که گذشتهٔ مقتدر و باصلابتی داشتیم، می‌توانیم بازتولید کنیم هویت مستقل سیاسی و فرهنگی خودمان را.
		جهش علمی و فناوری	برای اینکه بتوان به عقب‌ماندگی به‌ارث‌رفته از دوران قبل از انقلاب پایان داد و نیز خنثی‌سازی تحریم‌های غربی باید جهش علمی در پیش بگیریم.
		استعداد و ظرفیت خدادادی	الحمداللّه ایران طبق تمامی آمارهای منابع طبیعی، هوش ذاتی و استعداد خدادادی آمار بسیار خوبی داریم.
		میدان‌دهی به جوانان	یکی از نقطه‌نظر امیدوارانه برای پیشرفت کشور، وجود جوانان پرشور انقلابی و نخبگانی است که باید زمینهٔ ورود آن‌ها فراهم شود.
	دیپلماسی عمومی و فرهنگی	تعامل و ارتباطات منطقه‌ای ـ جهانی	ما می‌توانیم با فعال‌سازی دیپلماسی علمی و فرهنگی، قدرت و نفوذ ایران را گسترش دهیم.
		جهان‌گستری منطق مقاومت	یکی از حوزه‌هایی که بعد از انقلاب اسلامی مطرح شد، محور مقاومت است؛ باید این فکر پویا ارتقا پیدا کند.
	پیوند علم و اخلاق و معنویت	علم نافع	یکی از دستاوردهای علم و فناوری بعد از مدرنیته، نگاه تک‌بعدی منفعت‌طلبانه بود که منفعت برای خدمت به بشریت درپی ندارد.
		مسئولیت‌پذیری	زمانی می‌توان به پیشرفت و توسعه در حوزه‌های مختلف ازجمله علم و فناوری برسیم که همهٔ جامعهٔ علمی احساس مسئولیت کنند.
		خدمت همگانی و عدم انحصار	علم باید بتواند بازخورد و پیامد مناسبی برای خدمتگزاری به همهٔ اقشار به‌خصوص قشر ضعیف باشد.
علم به‌مثابهٔ عقل معاش	التهابات و نابسامانی‌ها	توسعهٔ اقتصادی	یکی از زمینه‌هایی که می‌تواند در برون‌رفت از چالش‌های اقتصادی به ما کمک کند، توسعهٔ زمینه‌های علم و فناوری است.

ادامه جدول (۳) جامعۀ کدگذاری محوری داده‌های مستخرج از بیانات آیت‌اللّه خامنه‌ای

مؤلفۀ محوری	مقوله	زیرمحور	شاخص و گویۀ منتخب
علم به‌مثابۀ عقل معاش	التهابات و نابسامانی‌ها	تقویت صنعت	از طریق پیشرفت و علم و فناوری است که می‌توان تغییرات بنیادینی در حوزه‌های مختلف صنعتی و زیربنایی ایجاد کرد.
		عدالت اجتماعی	با پیشرفت در حوزۀ علم و فناوری بهتر می‌توان منابع را میان طبقات مختلف جامعه ایجاد کرد.
معرفت‌شناختی علمی	تضعیف یا تقویت سیاه‌نمایی	تزریق ناتوانی علمی	نظام سلطه طی چند سال اخیر و حتی قبل از انقلاب همواره کوشیده‌اند تا ایرانیان را کشوری عقب‌مانده معرفی کنند و بعد از انقلاب پیشرفت‌ها را نادیده بگیرند.
		ترسیم چشم‌انداز امیدوارانه	در گام دوم انقلاب یکی از مواردی که می‌تواند به فضاسازی رسانه‌ای معاندین پایان دهد، نمایش دستاوردهای علمی، نظامی و صنعتی کشور است.
	تضعیف یا تقویت خودباوری ملی	تقویت اعتماد عمومی	از همان دیرباز تاکنون جریانی در کشور شکل گرفته است که معتقد بودند ما ضعیف هستیم و نمی‌توانیم.

٤-٤. یافته‌های تحلیلی و تفسیری

عزت، اقتدار و قدرت هوشمند یکی از مسائلی است که امروزه مورد توجه همۀ دولت‌ها بوده است. پس از تغییر و تحولاتی که در تاریخ معاصر صورت گرفت، شکل حکومت استبدادی و ماهیت عقب‌ماندگی کشور و نیز مداخلات و نفوذ عوامل بیرونی نقش مهمی در توسعه‌نیافتگی ایران در حوزه‌های مختلف داشت. حوزۀ علم و فناوری در این راستا نقش مهمی داشت. انقلاب اسلامی و بعد از آن الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و نیز بیانیۀ گام دوم انقلاب ازجمله چشم‌اندازهای راهبردی است که برای پایان دادن به زمینه‌های عقب‌ماندگی کشور و نیز جهش علمی و ایجاد اقتدار روزافزون در ایران به کارگرفته شد. اینکه چگونه پیشرفت در حوزۀ علم و فناوری می‌تواند به حکمرانی عزتمندی و اقتدار منطقه‌ای و جهانی منجر شود، رهبری انقلاب اسلامی در مجموعه سخنانی که در جمع استادان، دانش آموزان، دانشجویان و نخبگان کشور مطرح کردند، موارد زیر را به‌صورت زنجیره‌ای و به‌هم‌پیوسته مؤثر دانسته‌اند:

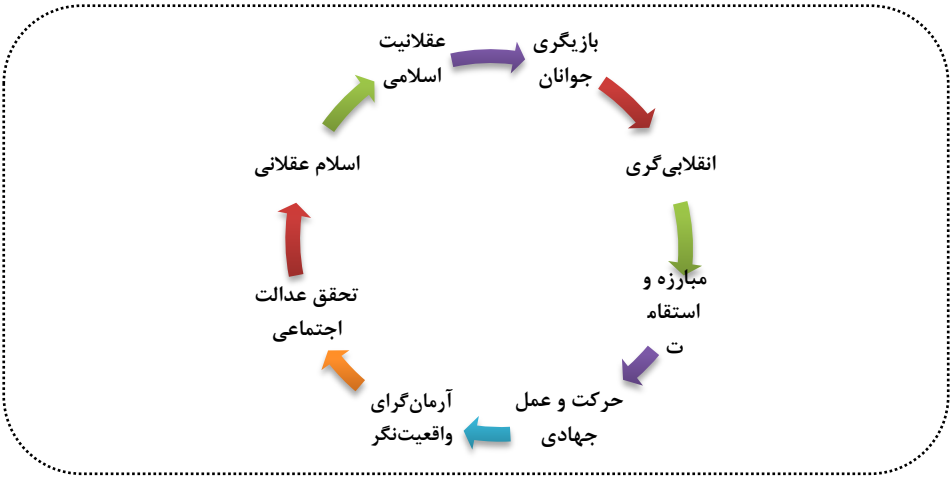

شکل (۵) مؤلفه‌های حکمرانی عزت‌آفرین در بیانیهٔ گام دوم انقلاب در اندیشهٔ آیت‌اللّه خامنه‌ای

با توجه به بیانات مقام معظم رهبری در مجامع علمی و تحلیل محتوای بیانیهٔ گام دوم انقلاب و همچنین بررسی ابعاد اندیشهٔ سیاسی ایشان درخصوص اهمیت علم و فناوری در حکمرانی جمهوری اسلامی ایران و نقش آن در تحقق ایران قوی، می‌توان گفت که در منظومهٔ فکری ایشان، علم و فناوری جایگاهی راهبردی دارد و عامل اصلی تحول و پیشرفت جامعهٔ اسلامی محسوب می‌شود. از منظر ایشان، علم و فناوری در مسیر احیای عزت ملی و تحقق عدالت اجتماعی، نقشی بنیادین ایفا می‌کند و ابزار مقابله با بحران‌های جهانی و عبور از نظم سلطه‌گرانهٔ غربی است.

در این چهارچوب، تمدن غرب تلاش کرده است تا علم و فناوری را از مسیر خدمت به بشریت و رفع نیازهای بنیادین آنان منحرف کند و به وسایلی برای تقویت قدرت، استمرار بی‌عدالتی و سلطهٔ گسترده در مقیاس جهانی تبدیل نماید. رهبر معظم انقلاب اسلامی با درک ابعاد پیچیده و بنیادین این بحران‌ها، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان الگویی آرمانی معرفی کرده‌اند که برجهان‌بینی توحیدی و اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی استوار است. این تمدن می‌کوشد تا با مقابله با نظام سلطه‌گرانه و بازتولید آرایش‌های روابط جهانی، زمینه‌ساز پیشرفت هم‌زمان ملت‌ها شود و ابعاد استثمارگرانه در پهنهٔ بین‌الملل را حذف کند. از منظر ایشان، «گام دوم انقلاب اسلامی» به‌عنوان نقطهٔ عطف در این رویکرد تمدنی، مسیری است که در آن علم و فناوری جایگاهی محوری برای تحقق عزت، تقویت استقلال اجتماعی و تحکیم عدالت دارد. در این میان، علم و فناوری به‌مثابهٔ عوامل بنیادین شکل‌گیری استقلال و اقتدار ملی معرفی می‌شود که با تأثیرگذاری مستقیم بر حوزه‌های مختلف توسعه و مقابله با بحران جهانی، به ساخت بستری برای بازآرایی روابط بین‌المللی کمک می‌کند.

در چهارچوب نظریهٔ بحران اسپریگنز، دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در تحلیل وضعیت موجود جهانی و ارائهٔ مدل حکمرانی علمی عزت‌آفرین در چهار محور اصلی قابل بررسی است. این نظریه که از روند مشخص شناسایی بحران تا ارائهٔ راهکارهای عملیاتی پیروی می‌کند، ابزاری کارآمد برای تبیین و تطبیق اندیشه‌های رهبری در تحلیل روابط بین‌المللی معاصر فراهم می‌آورد.

الف. شناسایی بحران‌ها و بی‌نظمی‌های جهانی: در نخستین مرحله، شناسایی بحران‌های معاصر به‌عنوان محصول انحصار علمی تمدن غربی اهمیت ویژه‌ای دارد. بحران‌های متعدد، همچون تحریم‌های علمی و فناوری، بهره‌کشی‌های زیست‌محیطی، ستم‌های فرهنگی، فقر گسترده در کشورهای درحال توسعه، رشد ناامنی‌های سیاسی و ساختارهای وابسته‌ای که مانع خودکفایی ملت‌ها می‌شود، حکایت از جهانی دارد که توسط نظام سلطه‌گر غرب مدیریت می‌شود. این انحصار، در کنار شکل‌دهی ساختار «ظلم جهانی»، می‌کوشد تا با اعمال تحریم‌های علمی و محدودسازی دسترسی کشورهای مستقل به دانش و فناوری، استمرار وابستگی نظام اقتصادی و سیاسی این ملت‌ها را تضمین کند. دیدگاه‌های راهبردی مقام معظم رهبری، در این مرحله بر شناسایی دقیق و مستند بحران‌ها و همچنین ارائهٔ تصویری واقعی از ظرفیت‌های دست‌نیافتهٔ جوامع مستقل در مواجهه با این چالش‌ها تأکید دارد.

ب. تحلیل علل بحران‌ها: در مرحلهٔ دوم، تمرکز بر بررسی عوامل و ساختارهای کلان منجر به بحران جهانی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تحلیل ریشه‌های بحران‌ها نشان می‌دهد که تمدن غرب علم و فناوری را به‌عنوان ابزار سلطه‌جویی و تداوم سیطرهٔ انحصاری خود به کار گرفته است. نگاه ابزاری به علم و فناوری باعث شده که فرایندهای علمی از مسیر خدمت‌رسانی به بشریت منحرف شود و در راستای اهداف نظام‌های استثماری قرار گیرد. این شیوهٔ مدیریت علمی و فناورانه، نه‌تنها به خلق ابزارهای نفوذ و تحریم منجر شده، بلکه به گسترش نابرابری و بهره‌کشی در سطح جهانی انجامیده است. مقام معظم رهبری، در موقعیت‌های متعدد، با انتقاد از این ساختار بهره‌جویانه، استدلال کرده‌اند که تمدن غربی از پتانسیل‌های علم و فناوری برای ساخت نظامی غیرعادلانه بهره برده و همین امر زمینه‌ساز تداوم بحران‌های گوناگون شده است.

ج. ترسیم جامعهٔ آرمانی: مرحلهٔ سوم از چهارچوب اسپریگنز، به ارائهٔ تصویری از جامعهٔ مطلوب می‌پردازد. مقام معظم رهبری، تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان جامعهٔ آرمانی معرفی کرده‌اند که بر پایهٔ ایمان، اخلاق و عدالت بنا شده است. این تمدن به‌دنبال احیای هویت مستقل انسانی است و علم و فناوری را نه به‌عنوان ابزار سلطه، بلکه به‌صورت ابزاری در خدمت حل مشکلات جوامع و تحقق عدالت اجتماعی به کار می‌گیرد. تمدن نوین اسلامی، جایگزینی برای نظام سلطهٔ غربی است و می‌کوشد تا بر مبنای جهان‌بینی توحیدی، وابستگی‌های علمی، اقتصادی و هویتی ملت‌ها به ساختارهای جهانی سلطه را حذف کند. محور این جامعهٔ آرمانی دستیابی به «علم نافع» است؛ علمی که به رفع نیازهای واقعی بشریت، تقویت هویت ملی

و ترویج عدالت اجتماعی کمک کند. مقام معظم رهبری، این تمدن اسلامی را الگویی برای حرکت تمام مسلمانان جهان دانسته و معتقدند که پیشرفت علمی محور تحقق آرمان‌های این تمدن است.

د. ارائهٔ راهکارها: در مرحلهٔ چهارم، مقام معظم رهبری مسیر عملی دستیابی به جامعهٔ آرمانی را تشریح می‌کنند. در این راستا، گام دوم انقلاب به‌عنوان یک راهبرد کلان مطرح شده است که اهداف آن بر پایهٔ استقلال علمی، تربیت نیروی انسانی متعهد و جوان‌محوری، ارتباط علم با معنویت و اخلاق و تقویت عدالت اجتماعی استوار است. ایشان تأکید می‌فرمایند که علم و فناوری تنها درصورتی می‌تواند جامعهٔ اسلامی را به عزت برساند که در چهارچوبی اخلاقی و معنوی قرار گیرد. برای مقابله با انحصارگری علمی تمدن غرب، جوانان و نخبگان باید توانمند شوند و علم بومی‌سازی گردد. استقلال علمی و فناوری، ستون عزت ملی و اقتدار جامعهٔ اسلامی است و تربیت نیروی انسانی مؤمن، خلاق و پرانگیزه رکن اساسی حکمرانی عزت‌آفرین به شمار می‌رود. از منظر ایشان، پیشبرد علم و فناوری، با فراهم کردن فرصت‌های برابر برای دانش و نوآوری، به رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی می‌انجامد. علم و فناوری نه صرفاً به‌عنوان ابزار تولید ثروت، بلکه عاملی برای تقویت عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری‌ها معرفی می‌شود. همچنین، نقش رسانه‌ها در تقویت خودباوری و ایجاد امید عمومی، به‌عنوان یکی از ابزارهای اساسی در راستای تحقق آرمان‌های تمدن نوین اسلامی مور د توجه قرار دارد. رسانه‌ها باید برای ترویج فرهنگ خودکفایی علمی و ایجاد عزم ملی برای دستیابی به استقلال علمی و اقتصادی فعال شوند.

نقش علم و فناوری در حکمرانی عزت‌آفرین: حکمرانی عزت‌آفرین الگویی عملی از مدیریت علمی و فرهنگی است که با هدف ایجاد استقلال ملی، تحقق عدالت اجتماعی و مقابله با چالش‌های جهانی مطرح شده است. این نوع حکمرانی با تأکید بر جوان‌محوری، ظرفیت‌سازی در مراکز علمی و بومی‌سازی فناوری‌های نوین، پاسخ‌گوی بحران‌های چندوجهی معاصر است. علم و فناوری در این مدل، عاملی راهبردی برای مقابله با تحریم‌ها، تقویت خوداتکایی و افزایش اقتدار ملی محسوب می‌شود و می‌تواند الگویی برای عبور از بحران‌های جهانی و تحقق عزت اسلامی در مقیاس بین‌المللی ارائه دهد. تمدن نوین اسلامی نه صرفاً یک هدف ایدئولوژیک، بلکه راهبردی عملی برای مواجهه با نظم سلطه‌گر جهانی و احیای عزت ملی است. با پیوند علم و فناوری به اخلاق و معنویت، جایگاه ایران اسلامی در گام دوم انقلاب تقویت می‌شود و زمینهٔ تحقق عدالت اجتماعی، پیشرفت علمی و عزت ملی فراهم می‌گردد.

نتیجه‌گیری

اندیشه‌های مقام معظم رهبری درزمینهٔ علم و فناوری به‌مثابهٔ نقشه‌ای راهبردی برای حکمرانی عزت‌آفرین جمهوری اسلامی ایران، بر محوریت علم نافع، فناوری مستقل و عدالت اجتماعی استوار

است. در این دیدگاه، علم و فناوری صرفاً ابزارهایی تکنیکی برای تولید ثروت یا ارتقای رفاه اقتصادی نیست، بلکه به‌عنوان ستون‌های اصلی تمدن نوین اسلامی و بستری برای تحقق آرمان‌های معنوی، انسانی و عدالت‌گرا شناخته می‌شود. این دیدگاه که در بستر بیانیهٔ گام دوم انقلاب اسلامی مطرح شده، بر پیوند عمیق علم، اخلاق و معنویت تأکید دارد و هدف آن نه‌فقط حل مسائل داخلی، بلکه ارائهٔ الگویی الهام‌بخش برای نظام بین‌الملل است. تمدن غرب که بخش عمده‌ای از پیشرفت‌های جهانی در عرصهٔ علم و فناوری را به خود اختصاص داده، به‌دلیل بهره‌برداری ابزاری و سلطه‌جویانه از این عناصر، با بحران‌های متعددی در سطح جهانی مواجه شده است. این بحران‌ها شامل تبعیض ساختاری، تحریم علمی، تخریب محیط‌زیست، افزایش نابرابری‌ها و سوءاستفاده از دانش برای بهره‌کشی از کشورها و منابع غیر غربی است که نشانگر انحراف علم از مسیر طبیعی خود به‌سمت اهداف استعماری است. در مقابل، مقام معظم رهبری علم و فناوری را وسیله‌ای برای تعالی بشر، ارتقای عدالت و تحقق استقلال معرفی کرده و معتقدند که بازگشت این عناصر به مسیر الهی و انسانی خود، راه‌حل بنیادین برای شکستن انحصار سلطه‌گران جهانی است. در این راستا، مدل مفهومی منتسب به نظریهٔ بحران اسپریگنز چهارچوبی مناسب برای تحلیل و بازنمایی اندیشه‌های ایشان در حوزهٔ حکمرانی علمی و فناورانه است. براساس این مدل، بحران‌های جهانی تمدن غرب ناشی از انحصار قدرت در دانش و فناوری و فاصله‌گیری از ارزش‌های اخلاقی است. این بحران‌ها بستری ناعادلانه برای دسترسی و بهره‌برداری از علم ایجاد کرده و روندهای بین‌المللی را به‌سمت وابستگی، تخریب ارزش‌های انسانی و تشدید نابرابری سوق داده است. تحلیل مقام معظم رهبری از این شرایط، از درک دقیق علل انحرافی ناشی می‌شود که علم و فناوری را به ابزاری برای سلطه و استثمار بدل کرده است؛ وضعیتی که تنها با ارائهٔ الگویی بومی، معنوی و عدالت‌مدار می‌توان اصلاح کرد. برای مقابله با این بحران‌ها و خروج از وابستگی علمی و فناورانه، تمدن نوین اسلامی به‌عنوان جامعه‌ای آرمانی با محوریت ایمان، اخلاق و استقلال علمی در اندیشهٔ مقام معظم رهبری طراحی شده است. این تمدن، برخلاف ساختارهای مادی‌گرایانهٔ تمدن غرب، نه‌تنها به حل چالش‌های درونی کشورها، بلکه به اصلاح مناسبات ناعادلانه جهانی متعهد است. در این جامعه، علم و فناوری از قالب صرفاً ابزاری خارج شده و به بستری برای تحکیم عدالت اجتماعی، ارتقای جایگاه انسان و آغاز مسیر استقلال علمی کشورها تبدیل می‌شود. تحقق چنین جامعه‌ای مستلزم تحول بنیادی در نگرش نهادهای علمی، تقویت خودباوری ملی و تمرکز بر ظرفیت‌های درونی است که ایران اسلامی با استفاده از سرمایهٔ نیروی انسانی جوان و نخبه می‌تواند به پیشگام این تحول بدل شود. مقام معظم رهبری بر اجرایی کردن علم نافع و فناوری متعهد تأکید دارند که در پیوند با ارزش‌های الهی و نیازهای واقعی ملت تحقق می‌یابد. علم نافع و فناوری متعهد نه‌تنها ابزاری برای پیشرفت اقتصادی و صنعتی است، بلکه ابزارهایی کلیدی برای هدایت جامعه به‌سوی استقلال، عدالت و عزت محسوب می‌شود که می‌تواند در سطوح داخلی و جهانی نظم ناعادلانهٔ

موجود را به چالش بکشد. در این چهارچوب، تکیه‌بر ظرفیت‌های بومی، تربیت نسل جوان متعهد و گسترش دیپلماسی علمی براساس تعامل با کشورهای مستقل، راهبردهایی کلیدی برای نیل به اهداف معرفی شده‌اند. این دیدگاه، علم و فناوری را عاملی برای شکستن انحصار علمی غرب و بسترسازی برای استقلال جوامع در سطح منطقه‌ای و جهانی می‌داند.

پیوند علم و فناوری با استقلال و معنویت در اندیشه‌های مقام معظم رهبری، به خلق مدلی منجر شده است که ابتنای آن بر تربیت انسان‌های متعهد و خلاق، بومی‌سازی فناوری و تولید علم در راستای نیازهای واقعی ملت‌ها است. این مدل که براساس چهارچوب بیانیهٔ گام دوم انقلاب ارائه شده است، به‌عنوان راهکاری عملیاتی و نظام‌یافته، نه‌تنها برای توسعهٔ ایران بلکه برای جهان اسلام و جوامع مستقل الهام‌بخش است. براین‌اساس، تمدن نوین اسلامی با تعریف هدفی جهانی و فراتر از مرزهای ملی، نقشی پیشرو در بازسازی مناسبات بین‌المللی و حل بحران‌های انسانی به عهده می‌گیرد و علم و فناوری را به‌عنوان ابزاری در خدمت تحقق عدالت جهانی و رفاه بشری به کار می‌گیرد. انسجام این مدل مفهومی نشان می‌دهد که علم و فناوری زمانی می‌تواند جایگاه عزت‌آفرین خود را بازیابند که تعامل میان عناصر علم، اخلاق، معنویت و عدالت در قالب حکمرانی بومی برقرار شود. از این منظر، علم نافع و فناوری سازنده به‌عنوان رهیافتی کلیدی، مسیر تبدیل ایران به قدرتی علمی و فناورانه در سطح جهانی را هموار می‌کند. با تحقق این نگرش، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند نه‌تنها الگویی برای جوامع آرمان‌خواه دیگر باشد، بلکه به قطبی الهام‌بخش و اثرگذار در نظام بین‌الملل تبدیل شود. مقام معظم رهبری با این منظومهٔ فکری تأکید دارند که علم و فناوری عزت‌آفرین، با استمداد از ظرفیت‌های ملی و اعتماد به قدرت خلاقیت و نوآوری جوانان، فرایندی دووجهی از خودکفایی داخلی و تأثیرگذاری بین‌المللی را تبیین می‌کند. این فرایند نه‌تنها پیشرفت علمی و فناوری کشور را سرعت می‌بخشد، بلکه در ایجاد خوداتکایی، کاهش وابستگی ساختاری و تثبیت جایگاه برجستهٔ ایران در نظام جهانی مؤثر است. بیانیهٔ گام دوم انقلاب، به‌عنوان سند راهبردی این تغییرات، مسیر روشن تحقق این اهداف را از طریق احیای هویت بومی و اسلامی ملت و استفاده از علم و فناوری برای تولید قدرت و استقلال معرفی کرده است. درنتیجه، اندیشه‌های مقام معظم رهبری در تبیین جایگاه علم و فناوری در حکمرانی عزت‌آفرین، الگویی جامع و نظام‌یافته برای پاسخ به بحران‌های جهانی و تحقق آرمان‌های ملی و فراملی ارائه می‌دهد. این الگو بر پایهٔ یکپارچگی مفاهیم عدالت، معنویت، استقلال علمی و کارآمدی فناورانه، نه‌تنها به حل چالش‌های داخلی ایران کمک می‌کند، بلکه بستری برای ارائهٔ مدل‌های جهانی مبتنی‌بر عدالت و رفاه انسانی فراهم می‌سازد. ازاین‌رو، علم و فناوری در این منظومهٔ فکری به ابزاری تمدن‌ساز و کلیدی برای ساختن جهانی عادلانه و الهام‌بخش تبدیل می‌شود. راهبرد و راهکارهای مورد نظر در اندیشهٔ رهبری دربارهٔ چگونگی نقش و کارکرد علم و فناوری در تحقق حکمرانی عزت‌آفرین ملی در گام دوم انقلاب در شکل زیر آورده شده است.

راهبرد	راهکارها
تحلیل و نقد نظام سلطهٔ جهانی	نقد انحصارطلبی علمی و فناورانهٔ غرب و استفاده از آن به‌عنوان ابزاری برای سلطه‌گری و محدودسازی ملت‌ها.
	شناسایی روش‌های بی‌عدالتی در نظام بین‌الملل مانند تحریم‌های علمی، پزشکی و صنعتی علیه ایران و دیگر ملت‌ها.
	ارائهٔ گفتمان جایگزین مبتنی‌بر عدالت، اخلاق و علم نافع، در مخالفت با گفتمان استعماری و سلطه‌گرای غربی.
تقویت خودباوری و اعتمادبه‌نفس ملی	تأکید بر توانایی داخلی و استفاده از ظرفیت‌های بومی برای رفع نیازهای ملی و منطقه‌ای.
	نمایش دستاوردهای علمی و فناوری ملی برای تقویت روحیهٔ خوداتکایی و ایجاد امید در جامعه.
	ترویج فرهنگ «ما می‌توانیم» و انتشار روایت‌های موفقیت علمی و فناورانهٔ ایران.
بومی‌سازی علم و فناوری	توسعهٔ الگوی بومی تولید علم و فناوری براساس نیازهای داخلی و ظرفیت‌های ملی.
	مقابله با واردات بی‌رویهٔ فناوری و وابستگی به دانش غربی از طریق تقویت اقتصاد دانش‌بنیان.
	بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی برای پیوند دادن علم با اخلاق و معنویت، در راستای منافع عمومی و عدالت اجتماعی.
تربیت نیروی انسانی متعهد و جوان‌محور	میدان دادن به جوانان نخبه و انقلابی به‌عنوان موتور اصلی پیشرفت علمی کشور.
	ارتقای آموزش و پژوهش در راستای تربیت دانشمندانی متعهد به ارزش‌های اسلامی و ملی.
	حمایت از نخبگان علمی و مقابله با پدیدهٔ «فرار مغزها».
تقویت دیپلماسی علمی و فرهنگی	استفاده از ظرفیت‌های علمی برای گسترش روابط بین‌المللی براساس عدالت و اخلاق.
	توسعهٔ روابط علمی و فرهنگی با کشورهای مستقل و جنبش‌های ضد استعماری.
	مشارکت در حل چالش‌های جهانی از طریق ارائهٔ راهکارهایی علمی و فناورانه برای رفاه بشریت.
وجه به علم نافع و تحقق عدالت اجتماعی	استفاده از علم به‌عنوان ابزاری برای رفع نیازهای محرومان و مستضعفان و کاهش شکاف طبقاتی.
	ممانعت از استفادهٔ ابزاری علم در منافع گروه‌های خاص و انتفاع طبقات ضعیف جامعه از دستاوردهای علمی.
	ایجاد نظامی مبتنی‌بر عدالت در توزیع دستاوردهای علم و فناوری.
تقویت نقش رسانه‌ها برای ترویج علم و فناوری	استفاده از ظرفیت رسانه‌ها برای معرفی دستاوردهای علمی و فناوری داخلی به مردم و جهان.
	مقابله با جنگ روایت‌ها و عملیات روانی دشمن برای نشان دادن ناکامی علمی ایران.
	ترویج امید و اعتماد به آینده‌ای مبتنی‌بر علم و فناوری در میان اقشار مختلف جامعه.

تعارض منافع

ندارد.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

منابع

- اسپریگنز، توماس (۱۳۹۴). *فهم نظریه‌های سیاسی*. ترجمهٔ فرهنگ رجایی. تهران، انتشارات آگاه، چاپ نهم.
- اشتراوس، انسلم، و کوربین، جولیت (۱۳۹۷). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریهٔ زمینه‌ای*. ترجمهٔ ابراهیم افشار. تهران: انتشارات نی.
- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد، و محمودی‌رجا، سیدزکریا (۱۳۹۴). تجزیه‌وتحلیل جایگاه اقتصاد مقاومتی در تحقق گفتمان الگوی اسلامی‌ـایرانی پیشرفت و چشم‌انداز افق ۱۴۰۴. *فصلنامهٔ رهیافت انقلاب اسلامی*، (۳۳)، ۸۹ـ۱۰۴. https://www.rahyaftjournal.ir/article_52161.html
- امامی، سیدمجید، محمودی‌رجا، سیدزکریا، و نیکزاد، محمدحسین (۱۳۹۹). تحلیل الگوی مشارکت فعالانهٔ شهروندان در نظام مردم‌سالاری دینی (با تأکید بر مقولهٔ آتش به اختیار در اندیشهٔ آیت‌اللّه خامنه‌ای مدظله‌العالی). *فصلنامهٔ تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی*، (۳)، ۲۹-۵۶. http://www.irstudies.ir/article_128334.html
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۳). مسئلهٔ فلسطین در اندیشهٔ سیاسی اسلام معاصر و روش جستاری اسپریگنز، *پژوهش حقوق عمومی*، (۱۲)، ۴۵ـ۷۴. https://qjpl.atu.ac.ir/article_2953.html
- بیانات رهبر معظم انقلاب (۱۳۸۳ ــ ۱۴۰۳) در دیدار با دانشجویان، استادان و نخبگان جهاد دانشگاهی و مجامع مختلف کشور. https://farsi.khamenei.ir/speech
- پستمن، نیل (۱۳۸۱). *تکنوپولی: تسلیم فرهنگ به تکنولوژی*. ترجمهٔ صادق طباطبایی. تهران: انتشارات اطلاعات.

- پیشگاهی فرد، زهرا، صادقی، علی، قالیباف، محمدباقر، و پورطاهری، مهدی (۱۳۹۰). جایگاه قدرت نرم در قدرت ملی با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامهٔ راهبرد*، (۶۱)، ۱۹۱ـ ۲۱۱. https://rahbord.csr.ir/article_124421.html
- ترک‌زاده، جعفر، درخشان‌فر، تورج، و زکی‌نژاد، سمیه (۱۴۰۲). تبیین و مقایسهٔ پیش‌فرض‌های جهان‌بینی در رویکرد اسلامی و غربی: کاربرد در سازمان و مدیریت. *دوفصلنامهٔ مطالعات دین، معنویت و معرفت*، (۱۸)، ۲۲۵ـ۲۵۵. https://rsm.rihu.ac.ir/article_1929.html
- جاویدی، رقیه (۱۴۰۱). الگو و نظریهٔ کارآمدی دولت اسلامی با رویکرد تمدنی و تطبیق بر دلالت‌های عملی آن از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری. *دوفصلنامهٔ مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی*، (۱)، ۵۳ـ۹۶. https://doi.org/10.22070/nic.2022.15510.1150
- خسروپناه، عبدالحسین، و جمعی از پژوهشگران (۱۴۰۲). *منظومهٔ فکری حضرت آیت‌اللّه العظمی خامنه‌ای (نظام بینشی، منشی و کنشی) (دورهٔ دوجلدی)*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی.
- راهنمایی، سیداحمد، و شهابی‌نژاد، احسان (۱۴۰۲). ملاک‌های علم نافع از منظر اسلام و غرب با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی (ره) و رهبری معظم انقلاب. *فصلنامهٔ معرفت*، ۳۲(۱)، ۶۷ـ۷۷. https://sid.ir/paper/1411805/fa
- رجبی ده‌برزوئی، اصغر، بیگدلی، محمد، و خالدی، حمیدرضا (۱۴۰۲). واکاوی علم نافع در اندیشهٔ امام خامنه‌ای، *فصلنامهٔ مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی*، ۱۱(۳)، ۳۳۵-۳۵۱. https://www.ipoba.ir/article_163744.html
- رحیمیان، محمد، کشاورز شکری، عباس، و هادوی، اصغر (۱۴۰۲). تحلیل گفتمان تمدن نوین اسلامی در دیدگاه حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای (مدظله‌العالی) براساس نظریهٔ جیمز پل جی. (۲)، ۵۱- ۷۸. https://doi.org/10.22070/nic.2024.18248.1263
- رحیمیان، محمد، کشاورز شکری، عباس، و ترابی، یوسف (۱۳۹۷). بررسی مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی در بیانات مقام معظم رهبری و نقش آن در تمدن‌سازی نوین اسلامی. *دوفصلنامهٔ مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی*، (۲)، ۱ـ۲۴. https://doi.org/10.22070/nic.2018.782
- رهبر، فرهاد، و حسین‌زاده، حسن (۱۳۹۵). نقش اقتدار و مرجعیت علمی در امنیت و منافع ملی با نگاه به اصول و آرمان‌های انقلاب اسلامی. *فصلنامهٔ مطالعات انقلاب اسلامی*، (۴۴)، ۱۶۷ـ ۱۸۸. https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-331-fa.html

- زاهدی، جواد، و رفیعی، محمدجواد (۱۴۰۳). فرایند تکاملی قدرت و اقتدار در اندیشهٔ امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی). *پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، (۱۲۵)، ۹۹ـ۱۲۳.
https://doi.org/10.30513/iss.2023.5170.1290

- زرقانی، سیدهادی (۱۳۸۸). *مقدمه‌ای بر قدرت ملی؛ کارکردها، محاسبه و سنجش*. تهران: انتشارات مطالعات راهبردی.

- ساجدی، اکبر، نعمتی، محمد، و عرفانی راد، سیدمحسن (۱۳۹۳). اقتدار علمی در اندیشهٔ سیاسی اسلامی. *فصلنامهٔ مطالعات انقلاب اسلامی*، ۱۱(۳۷)، ۱۱۹ـ۱۴۰.
https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-1080-fa.html

- شه‌گلی، احمد، و عربشاهی مقدم، عبدالمهدی (۱۳۹۹). بنیان‌های فناوری و رویکرد حکمت اسلامی. *فصلنامهٔ سیاست متعالیه*، ۹(۳۲)، ۷۸ـ۱۰۰. https://sm.psas.ir/article_245048.html

- صدیقی، مجتبی، هرسیچ، حسین، و مسعودنیا، حسین (۱۳۹۶). بررسی نسبت پیشرفت علمی در جمهوری اسلامی با علم و تکنولوژی غربی در اندیشهٔ آیت‌اللّه خامنه‌ای. *مجلهٔ رهیافت انقلاب اسلامی*، (۴۱)، ۲۷ـ۵۰. https://www.rahyaftjournal.ir/article_60801.html

- عرفان‌منش، ایمان (۱۴۰۰). ارزیابی وضعیت حکمرانی پایدار در شورای تحول علوم انسانی در چارچوب بیانیهٔ گام دوم انقلاب. *فصلنامهٔ مطالعات الگوی اسلامی ایرانی*، ۹(۱)، ۹ـ۳۸.
https://www.ipoba.ir/article_134662.html

- فاطمی‌نیا، محمدعلی، و امیرآبادی، فاطمه (۱۳۹۸). الگوی راهبری توسعهٔ علم و دانش از منظر مقام معظم رهبری. *فصلنامهٔ مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ـ ایرانی*، ۷(۱۳)، ۹ـ۳۵.
https://www.ipoba.ir/article_104070.html

- فرازکیش، مهدیه، آزادی احمدآبادی، قاسم، و عبدی، ساجده (۱۴۰۱). ارائهٔ مدل مفهومی مرجعیت علمی براساس اندیشه و گفتار مقام معظم رهبری، *فصلنامهٔ اندیشهٔ مدیریت راهبردی*، ۱۶(۳)، ۱ـ۲۸.
https://smt.isu.ac.ir/article_76567.html

- فرزانه، محمدباقر، خیاط، عباس، و صفرپور، حسین (۱۳۹۷). تبیین عوامل ایجاد تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری. *پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ۲۴(۱۱۸)، ۱۷۷—۲۰۵.

- فرهادی، حسین (۱۴۰۲). *مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی؛ براساس بیانیهٔ گام دوم انقلاب*. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد تهران مرکز.

- گرجی پور، حسین (۱۴۰۲). تبیین پایه‌های قدرتِ انقلاب اسلامی در استمرار فرایند انقلاب از منظر امام خمینی (ره) و آیت‌اللّه خامنه‌ای. *فصلنامهٔ مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی*، ۱(۴)، ۶۱ـ۸۰. https://www.irsjournal.ir/article_197296.html

- گلشنی، مهدی (۱۳۸۷). *آیا علم می‌تواند دین را نادیده بگیرد؟*، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- محمودی‌رجا، سیدزکریا، باقری دولت‌آبادی، علی، و راوش، بهنام (۱۳۹۷). بررسی محور مقاومت و آیندهٔ نظام سلطه با استفاده از نظریهٔ نظام جهانی. *فصلنامهٔ مطالعات بیدار اسلامی*، (۱۴)، ۷ـ۲۸. https://www.iabaj.ir/article_121674.html

- مهاجرنیا، محسن (۱۳۹۶). نظام سیاست اسلامی، در عبدالحسین خسروپناه و دیگران، (منظومهٔ فکری آیت‌اللّه‌العظمی خامنه‌ای: نظام بینشی، منشی و کنشی (دوجلدی). ج۲. تهران: انتشارات سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی.

- میرباقری، محمدمهدی (۱۳۸۷). *در شناخت غرب*. قم: انتشارات موسسهٔ فرهنگی فجر ولایت.

- نصرت‌پناه، محمدصادق، مرادی، محمدحسین، و رشیدی، امیرحسین (۱۳۹۸). تحلیل گفتمان انتقادی بیانیهٔ گام دوم انقلاب اسلامی با بهره‌گیری از روش نورمن فرکلاف. *فصلنامهٔ مطالعات راهبردی بسیج*، ۳۹ـ ۶۵. https://www.bsrq.ir/article_103173.html

References

- Barzegar, E. (2004). The Palestinian Issue in Contemporary Islamic Political Thought and Spragens's Inquiry Method. *Quarterly Journal of Public Law Research*, No. 12, 45–74. https://qjpl.atu.ac.ir/article_2953.html [In Persian].

- Emami, S.M., Mahmoudi Reja, S. Z., Nikzad, M. H. (2020). Analysis of the Active Participation Model of Citizens in the System of Religious Democracy (With Emphasis on the Principle of 'Spontaneity' in the Thought of Ayatollah Khamenei). *Islamic Revolution Documentary Research Quarterly*, No. 3, 29–56. http://www.irstudies.ir/article_128334.html [In Persian].

- Erfanmanesh, I. (2042). Evaluation of Sustainable Governance in the Council for Humanities Transformation in the Framework of the Second Phase of the Revolution Statement. *Quarterly of Islamic Iranian Model Studies*, 9(1), 9–38. https://www.ipoba.ir/article_134662.html [In Persian].

- Farazkish, M., Azadi Ahmadabadi, Gh., Abdi, S. (2022). Presenting a Conceptual Model of Scientific Authority based on the Thoughts and Discourse of the Supreme Leader. *Strategic Management Thought Quarterly*, 16(3), 1–28. https://smt.isu.ac.ir/article_76567.html [In Persian].

- Farhadi, H. (2023). Components of New Islamic Civilization Based on the Statement of the Second Step of the Revolution. M.A. Thesis, Political Science, Islamic Azad University, Tehran Central Branch [In Persian].

- Fatemi-Nia, M. A., Amirabadi, F. (2019). The Leadership Model of Science and Knowledge Development from the Perspective of the Supreme Leader. *Islamic-Iranian Progress Model Studies Quarterly*, 7(13), 9–35. https://www.ipoba.ir/article_104070.html [In Persian].

- Golshani, M. (2008). *Can Science Ignore Religion?* Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies Publications [In Persian].

- Gorgi Pour, H. (2023). Explanation of the Foundations of the Power of the Islamic Revolution in the Continuation of the Revolution Process from the Perspective of Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei. https://www.irsjournal.ir/article_197296.html [In Persian].

- Imamjomehzadeh, S.J., Mahmoudi Reja, S. Z. (2015). Analysis of the Role of Resistance Economy in Realizing the Islamic-Iranian Model and the 2025 Perspective. *Rahyaft-e Enqelab-e Eslami Quarterly*, No. 33, 89–104. https://www.rahyaftjournal.ir/article_52161.html [In Persian].

- Javidi, R. (2022). Model and Theory of Islamic State Efficiency with a Civilizational Approach and Application to Practical Implications from the Perspective of Imam Khomeini and the Supreme Leader. *Scientific Journal Studies of New Islamic Civilization (Fundamental Studies)*, No. 1, 53–96. https://doi.org/10.22070/nic.2022.15510.1150 [In Persian].

- Khosropanah, A. (Ed.), & Research Group (2023). *The Intellectual System of Grand Ayatollah Khamenei: Epistemic, Ethical & Behavioral Orders* (Two Volumes). Tehran: The Institute for Culture and Islamic Thought. [In Persian].

- Mahmoudi Raja, S. Z., Bagheri Dolatabadi, A., Ravesh, B. (2018). Analysis of the Axis of Resistance and the Future of the Hegemonic Order with the World-System Theory. *Islamic Awakening Studies Quarterly*, No. 14, 7–28. https://www.iabaj.ir/article_121674.html [In Persian].

- Mirbagheri, M. M. (2006). *Understanding the West*. Qom: Fajr Velayat Cultural Institute Publications [In Persian].

- Mohajernia, M. (2017). *Islamic Political System*, in Khosropanah, A. et al. (Eds.), *The Thought System of Ayatollah Khamenei: Epistemic, Dispositional, and Practical System* (Vol. 2). Tehran: The Institute for Culture and Islamic Thought, 10th edition [In Persian].

- Nosrat Panah, M. S., Moradi, M. H., Rashidi, A. H. (2019). Critical Discourse Analysis of the Second Step of the Islamic Revolution Statement Using Norman Fairclough's Approach. *Strategic Basij Studies Quarterly*, No. 83, 39–65. https://www.bsrq.ir/article_103173.html [In Persian].

- Pishgahifard, Z., Sadeghi, A., Ghalibaf, M.B., Pourtaheri, M. (2011). The Role of Soft Power in National Power with Emphasis on the Islamic Republic of Iran. *Rahbord Quarterly*, No. 61, 191–211. https://rahbord.csr.ir/article_124421.html [In Persian].

- Postman, N. (2002). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Translated by Sadegh Tabatabaei. Tehran: Ettelaat Publications [In Persian].

- Rahbar, F., Hosseinzadeh, H. (2016). The Role of Scientific Authority in National Security and Interests with Reference to the Principles and Ideals of the Islamic Revolution. *Islamic Revolution Studies Quarterly*, No. 44, 167–188. https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-331-fa.html [In Persian].

- Rahimian, M., Keshavarz Shokri, A., Hadavi, A. (2023). Discourse Analysis of the Islamic New Civilization in the Viewpoint of Ayatollah Khamenei Based on James Paul Gee's Theory. No. 2, 5–178. https://doi.org/10.22070/nic.2024.18248.1263 [In Persian].

- Rahimian, M., Keshavarz Shokri, A., Torabi, Y. (2018). Examining Social Capital Components in the Supreme Leader's Statements and Their Role in Modern Islamic Civilization Building. *Scientific Journal Studies of New Islamic Civilization (Fundamental Studies)*, No. 2, 1–24. https://doi.org/10.22070/nic.2018.782 [In Persian].

- Rahnamayi, S. A., Shahabi Nejad, E. (2023). Criteria for Beneficial Knowledge from the Perspective of Islam and the West with Emphasis on the Thoughts of Imam Khomeini and the Supreme Leader. *Marefat Quarterly*, Vol. 32, No. 1, 67–77. https://sid.ir/paper/1411805/fa [In Persian]

- Rajabi Dehbarzooei, A., Beigdeli, M., Khaledi, H. R. (2023). Exploring Beneficial Knowledge in the Thought of Imam Khamenei. *Islamic Progress Pattern Studies Quarterly*, 11(3), 335–351. https://www.ipoba.ir/article_163744.html [In Persian].

- Sajjadi, A., Namati, A., Erfani Rad, S. M. (2014). Scientific Authority in Islamic Political Thought. *Islamic Revolution Studies Quarterly*, 11(37), 119–140. https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-1080-fa.html [In Persian].

- Sedighi, M., Harsich, H., Masoudnia, H. (2017). Comparative Study of Progress in the Islamic Republic and Western Science and Technology in the Thought of Ayatollah Khamenei. *Rahyaft-e Enqelab-e Eslami Journal*, No. 41, 27–50. https://www.rahyaftjournal.ir/article_60801.html [In Persian]

- Shahgoli, A., Arabshahi Moghadam, A. (2020). Foundations of Technology and the Islamic Wisdom Approach. *Transcendent Policy Quarterly*, Vol. 9, No. 32, 78–100. https://sm.psas.ir/article_245048.html [In Persian].

- Spragens, T (2015). *Understanding Political Theories*. Translated by Farhang Rajaee. Tehran: Agah Publications, Ninth Edition [In Persian].

- Statements of the Supreme Leader (2004–2024). Meetings with students, faculty, elites, Jihad Daneshgahi, and various councils. https://farsi.khamenei.ir/speech [In Persian].

- Strauss, A & Corbin, J (2018). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Translated by Ebrahim Afshar. Tehran: Ney Publications [In Persian].

- Tarkzadeh, J., Derakhshanfar, T., Zakinajad, S. (2023). Explaining and Comparing Worldview Presumptions in Islamic and Western Approaches: Application in Organization and Management. *Semiannual Journal of Religion, Spirituality, and Knowledge Studies*, No. 18, 225–255. https://rsm.rihu.ac.ir/article_1929.html [In Persian].

- Zahedi, J., Rafiei, M. J. (2025). The Evolutionary Process of Power and Authority in the Thought of Imam Khamenei. *Islamic Social Studies Research*, No. 125, 99–123. https://doi.org/10.30513/iss.2023.5170.1290 [In Persian].

- Zarghani, S. H. (2009). *Introduction to National Power: Functions, Calculation, and Measurement*. Tehran: Strategic Studies Publsications [In Persian].